

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

706925

**HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNİN RİVAYETLERİNDE AİLE
İLİŞKİLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

106925

Namig ABUZEROV

Danışman

Doç. Dr. Raşit KÜÇÜK

İstanbul 2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VI

GİRİŞ

DİN ve AİLE

1. KONUNUN ÖNEMİ.....	1
2. METOT.....	2
3. SEMAVİ DİNLER AÇISINDAN AİLENİN ÖNEMİ.....	4
1. YAHUDİLİK'TE AİLE.....	5
a. Aile anlayışı.....	5
b. Evliliğin önem ve gayesi.....	6
c. Ailede eşlerin hak ve sorumlulukları.....	7
aa. Erkeğin hak ve sorumluluğu.....	7
ab. Kadının hak ve sorumluluğu.....	8
d. Çok evlilik.....	9
e. Boşanma.....	9
2. HİRİSTİYANLIK'TA AİLE.....	11
a. Aile anlayışı.....	11
b. Evliliğin önem ve gayesi, bekarlığın üstünlüğü.....	12
c. Ailede eşlerin hak ve sorumlulukları.....	13
aa. Erkeğin hak ve sorumluluğu.....	13
ab. Kadının hak ve sorumluluğu.....	15
d. Çok evlilik.....	16
e. Boşanma.....	18

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA AİLE

A. İSLÂM AİLE YAPISI.....	19
B. İSLÂM'IN AİLEYE VERDİĞİ ÖNEM ve EVLİLİĞİN GAYESİ.....	21
C. EŞLERİN HAK ve SORUMLULUKLARI.....	23
1 Erkeğin hanımı üzerinde hak ve sorumluluğu.....	24

a. Gözetme.....	24
b. Eşinin geçimini temin etmek.....	25
c. Eşini sevmek ve saygı göstermek.....	26
2 Hanımın kocası üzerinde hak ve sorumluluğu.....	28
a. Kocasına itaat etmesi, sevgi ve saygı beslemesi.....	28
b. Ev işlerini yapması.....	29
D. ANA VE BABANIN ÇOCUKLARI ÜZERİNDE HAK ve SORUMLULUKLARI.....	31
1. Annenin çocuğuna süt vermesi.....	31
2. Çocuğa güzel isim koyması ve Akika kurbanı kesmesi.....	32
3. Çocuğa eğitim verme.....	34
4. Evlendirme.....	37
E. ÇOCUKLARIN ANNE ve BABA ÜZERİNDE HAK ve SORUMLULUKLARI.....	37
1. Anne-babaya karşı sevgi ve saygı.....	38
2. Yaşlandıkları zaman anne ve babayı himaye etmek.....	39
F. BOŞANMA.....	40
1. İslâm'ın boşanmaya bakışı.....	40
2. Boşanmanın sebepleri ve şartları.....	41
3. Boşanma salâhiyeti ve hükmü.....	42
G. ÇOK EVLİLİK.....	43
1. İslâm'ın çok evliliğe bakışı.....	43
2. Çok evliliğin şartları	45
a. Hanımlar arasında adaletin sağlanması.....	45
b. Mâli güce sahip olma.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ve EŞLERİNİN AİLE İÇİ İLİŞKİLERİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN HANIMLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	47
A. MESKEN ve EV EŞYALARI.....	48
B. PEYGAMBER AİLESİNİN GELİRLERİ ve GEÇİMİ.....	49
1. Peygamber ailesinin gelir kaynakları.....	49

2. Geçim sıkıntısı.....	51
C. HANIMLARINA EŞİT MUAMELEDE BULUNMASI.....	52
1. Hukukî eşitlik.....	52
2. Hissî eşitlik	54
D. HANIMLARINA KARŞI SEVGİYİ PEKİŞTİRİCİ DAVRANIŞLARI.....	55
1. Şakalaşma.....	59
2. Yarışma.....	60
3. Ev işlerinde hanımlarına yardım etmesi.....	61
4. Hanımlarının olumsuz tavırlarına karşı sabır göstermesi.....	61
E. HANIMLARIYLA CİNSEL İLİŞKİSİ.....	63
F. HANIMLARIYLA SOHBET ETMESİ ve SOHBETLERİNİN KONULARI.....	64
1. Teselli mahiyetindeki sohbetleri.....	65
2. İbretli kıssalar.....	66
G. HANIMLARIYLA İSTİŞARE ETMESİ.....	68
1. Hz. Hatice ile istişaresi.....	69
2. Hz. Ümmü Seleme ile istişaresi.....	70
H. HANIMLARINI İLİM ÖĞRENMEĞE TEŞVİK ETMESİ.....	71
I. İLÂ HADİSESİ.....	73
1. Hadisenin vuku sebebi.....	73
2. Peygamber eşlerinin tercihi.....	76
J. HANIMLARININ ARKADAŞLARINA KARŞI DAVRANIŞI.....	77
II. HANIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	78
A. HANIMLARI ARASINDA KISKANÇLIK.....	78
B. HANIMLARI ARASINDA SEVGİ, SAYGI ve DAYANIŞMA.....	81
SONUÇ.....	84
ÖZET.....	87
ABSTRACT.....	88
BİBLİYOGRAFYA.....	89

ÖNSÖZ

Aile, toplumlar açısından önemi haiz bir müessesedir. Tarih, bu müesseseyi ciddiye almayan birçok toplumun çöküşüne sahne olmuştur. Bu açıdan İslâm, aile müessesesinin önemine değinmiş ve onun devamlı sürürlükte olması için gerek karı ve kocaya gerekse ailenin diğer fertlerine bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklar Kurân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetiyle tespit olunmuştur. Hz. Peygamber her alanda olduğu gibi aile alanında da ümmetine örnek olmuş ve irşâdî faaliyetlerinin yanı sıra ailesinin de her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Peygamber hanımları da değişik kültür ve kabilelerin geleneklerini benimsemiş olmalarına rağmen, Hz. Peygamber’le mutlu bir aile havası oluşturmuş ve hem aile münasebetleri hem de kadınların özel durumları konusunda Sahabî kadınların danışmanı konumunda olmuşlardır. Nitekim, Hz. Peygamber de mezkur konularda hanımlarına yetki tanımıştır.

Aile içinde vuku bulan olayları aile fertlerinden daha iyi kimse ilemeyeceği için biz bu çalışmamızda Peygamber eşlerinin rivayetlerini esas alarak O’nun ailesinin niteliklerini tespiti çalıştık. Tezimiz giriş ve iki bölüme ayrılmıştır.

Girişte konunun önemi, çalışmada takip ettiğimiz metot ve Semavî dinlerden Yahudilik ve Hristiyanlığın aileye verdiği öneme değindik. Söz konusu dinlerin karı ve kocaya vermiş olduğu sorumlulukla beraber bu dinlerde mevcut olan boşanma ve çok evlilik gibi müesseselere temas ettik.

Birinci bölümde, İslâm'da aile konusunu ele aldık. Diğer semavi dinlerden daha gelişmiş bir aile anlayışına sahip olan İslâm ailesinin kapsamına ve fertlerinin ailedeki hak ve sorumluluklarına değindik. Ayrıca, aileye ilişkin konulardan sayılan boşanma ve çok evlilik gibi müesseseleri incelemeye çalıştık.

İkinci bölümde Peygamber eşlerinin rivayetlerini esas alarak Resûl-i Ekrem'in hanımlarıyla olan ilişkilerini tespiti çalıştık. Genellikle Hz. Aişe'nin rivayetleri doğrultusunda Hz. Peygamberin ailesinin geçimini nasıl temin ettiğini, geçim sıkıntısına katlanmalarını, kumalar arasında kaçınılmaz olan kıskançlıklar karşısında Hz. Peygamberin nasıl bir tavır sergilediğini, yakın akrabayla beraber, eşlerinin arkadaşlarına ne türlü yardımlar ettiğini, Hz. Peygamber'in sevgiyi pekiştirmek için hangi yollara başvurduğunu, onlarla yapmış olduğu istişare ve sohbetlerin konularını, hanımlarına eşit nuamelede bulunması ve hanımlarını ilim öğrenmeğe teşvik etmesi gibi illevî münasebetlerin kapsamını rivayetler ışığında ele aldık.

Çalışmamız boyunca her türlü yardımını esirgemeyen muhterem anıştan hocam Doç. Dr. Raşit KÜÇÜK Bey'e saygılarımı sunarım. Ayrıca, erdiği maddi desteğin yanı sıra her türlü kaynak ve araştırmaya kolaylıkla ulaşmamı sağlayan T.D.V. İslâm Araştırmaları Merkezi'nin tüm çalışanlarına, Kütüphane, Dokümantasyon servislerine ve tezimizin aşihinde bana yardımcı olan Dr. İbrahim HATİPOĞLU ve araştırmacı arkadaşımız Eyüp Sait KAYA'ya teşekkür etmeği kendime borç biliyorum.

Namig ABUZEROV

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tebliğ
a.e.	: Aynı eser
a.m.	: Aynı makale
a.t.	: Aynı tebliğ
b.	: İbnu
bk.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
mad.	: Maddesi
s.	: Sayfa
t.s.	: Tarihsiz
y.y.	: Yayın yeri yoktur

GİRİŞ

DİN ve AİLE

A. KONUNUN ÖNEMİ

İslâm'dan sonra geçerli olacak herhangi bir din gelmeyeceği için hidayet arayan her bir şahıs onun tebliğcisi ve en ideal örneği olan peygamberinin vahye dayalı hayat tarzını kendine rehber edinmek zorundadır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun, Allah'ın elçisinde sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu eden ve Allah'ı çok anan kimseler için, uyulacak en güzel bir örnek vardır¹.”

Hız. Peygamber her alanda olduğu gibi aile hayatında da örnek şahsiyettir. Bu sebeple onun aile hayatını incelemek, öğrenmek ve insanlığa tanıtmak müslümanlar için önemli bir görevdir. Çağımızda insanlığın özellikle aile hayatında sürüklenmiş olduğu derin bunalım, bu konuya yönelik araştırmaları gerekli kılmaktadır.

İnsanların ahlakını yüceltmek için gönderilmiş Hız. Peygamber örnek bir şahsiyet olduğu gibi, onun temiz eşleri de müslüman kadınlar için birer örnektir. Dinlerini öğrenmek ve öğretmek için büyük çaba gösteren müminlerin anneleri, bu hususta da ümmetin hanımlarının rehberi olma hakkına sahiptir. Ümmü Seleme validemiz “Bize Peygamber'in sırlarından bahset !” diyenlere “Onun gizli kapaklı bir şeyi yoktu” cevabını verir sonra aile sırlarını ifşa ettiği endişesiyle durumu Resûl-i Ekrem'e arz eder. Peygamberimiz: “iyi söylemişsin”

¹ el-Ahzâb (33), 21.

diyerek kendini tasvip eder.² Özel hayatının bilinmesinde herhangi bir mahzur görmeyen Hz. Peygamber'in müslüman erkeklere aile sırlarını ifşa etmeme konusunda kesin tâlimat vermesi³ mahremiyet hudutlarını tayin açısından büyük önem taşır. Hayatının her safhası ayrıntısıyla incelenen Hz. Peygamber'in hanımları ve çocukları ile ilişkisi de "ideal aile modeli" arayanlar için çok alaka çekicidir.

B. METOT

Tezimizin amacı Peygamber eşlerinin rivayetlerini esas alarak Hz. Peygamber'in hanımlarıyla aile içi ilişkilerini tespit etmektir. Fakat Peygamber eşlerinin rivayetlerinde Resûl-i Ekrem'in kendi çocuklarıyla ne türlü bir ilişki içinde olduğu hususunda birkaç rivayet hariç, fazla hadis nakledilmediği için ümmehâtu'l-müminîn'in Hz. Peygamberle ve birbirleriyle ilişkilerine ağırlık verdik. İslâm'ın aileye bakışını ve karı koca haklarını birinci bölümde incelemeye çalıştık. Her ne kadar tespit hususunda Peygamber eşlerinin rivayetleri esas alındıysa da bazen herhangi bir konunun daha iyi anlaşılması için istifade ettiğimiz hadislerin yanı sıra tamamlayıcı nitelikte başka Sahabîlerin rivayetlerine de yer verdik. Hadislerin sıhhatini belirtmemekle beraber genelde sahih hadislerden yararlandık.

Kaynakların kapsamı ise esas itibariyle Ahned b. Hanbel'in Müsned'inde yer alan Peygamber eşlerinin rivayetleri, Kütüb-i sitte'nin konuyla ilgili Nafakât, Nikâh, Rada', Talak, İşretu'n-Nisâ gibi babları ve sahabe tabakât kitaplarıdır. Bunun yanı sıra bu konuda kaleme alınmış Menâkıbu ümmehâti'l-müminîn, Hüsnü'l-üsve,

² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Kahire 1995, XVIII, 284.

³ Müslim, Nikâh 21.

Ezvâcu'n-Nebî gibi kitaplardan ve Hz. Peygamber'in aile hayatı konusunda yapılmış konferans ve ilmî toplantılarda sunulmuş tebliğlerden de yararlandık.

C. SEMAVİ DİNLER AÇISINDAN AİLENİN ÖNEMİ

Tarih boyunca aile, kutsal bir kurum kabul edilerek toplumlar tarafından korunmuştur. Dinler aile kurumunun toplum hayatındaki önemini vurgulamış ve onun bozulmaması için tedbirler almış, kurallar koymuştur. Ailenin öneminin küçümsendiği toplumlar ahlaki çöküntüden kendini kurtaramamıştır. Gerek kutsal kitaplarda yer alan geçmiş kavimlerle ilgili kıssalar gerekse insanlık tarihi bunun göstergesidir. Bütün semavi dinler bu müessesenin yaratılışla beraber var olduğuna işaret etmiş, evlenmenin hem fert hem toplum açısından birçok faydasını belirterek evlenmeyi teşvik etmiş ve bu konuda belli esaslar tesis etmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'e göre Yahudilik ve Hristiyanlık'ta evliliğin gayesi şu dört hususa matuftur.⁴

1. Neslin devamı: Bu husus, Tevrat'ta şu şekilde ifade edilir: "Ve Allah onları mübarek kıldı ve Allah onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tâbi kılın ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun"⁵. Aynı emir, Hz. Nuh ve oğullarına da yapılmıştır.⁶

2. İşbirliği: Sosyal bir varlık olan insan, yalnız başına yaşayamaz. Bu sebeptendir ki, Yahve, ilk insanı yarattığında "Adamın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım"⁷ diyerek ona kendi cinsinden kadın yaratılır. . .

⁴ bk. Ömer Faruk Harman, "Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik Peygamber Evlilikleri", *Aile Yazıları*, IV, 572.

⁵ Tekvin, 1/28.

⁶ Tekvin, 9/1.

⁷ Tekvin, 2/18.

3. Eşlerin birliği: Kadın erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmıştır.⁸ Aynı şekilde, erkek de kadın vasıtasıyla dünyaya gelmektedir.⁹ Yeni bir yuva kurmak için anasını , babasını bırakan insan, kadınla bir beden olacaktır.¹⁰

4. Kutsallık: Evlilik bağını korumak ve yasaklara sapmamak suretiyle aile müessesesi kutsiyetini muhafaza etmektedir.¹¹

1. YAHUDİLİK'TE AİLE

a. Aile anlayışı

Yahudi ailesi, sadece kan ve sıhrî hısımları değil, köle, câriye ve hizmetçileri de kapsayan ataerkil ve geniş bir ailedir¹². Hz.Yakub'un ailesi oğullarını, karılarını, oğullarının oğullarını, kızlarını, oğullarının kızlarını ve bütün zürriyetini içine almaktaydı¹³. Ataerkil aile yapısının gereği olarak aile reisi hem karısı hem de diğer aile fertleri üzerinde sınırsız otorite sahibidir. Bu hakimiyetin gerekçesi olarak ilk insanın (Adem) karısının (Havvâ) cennetteki itaatsizliği ve kocasını yanıltması gösterilmektedir¹⁴. Ailenin iki esas temelinden birini oluşturan kadın kocasıyla aynı statüye sahip olmayıp, onun mal varlığı arasında sayılmaktadır¹⁵. Ailenin devamı oğullarla sağlanır, nitekim İsrâiloğulları arasında uygulanan çok

⁸ Tekvin, 2/22.

⁹ I. Korintoslulara, 11/12.

¹⁰ Tekvin, 2/24.

¹¹ bk. I. Korintoslulara, 7/2-9.

¹² M. Akif Aydın, "Aile" mad. DİA, II, 197.

¹³ Kitabı Mukaddes, Tekvin, 46/5-7.

¹⁴ Tekvin, 3/16.

¹⁵ Çıkış, 20/17.

evlilik¹⁶ buna delalet eder. Bu anlayışın tabii bir sonucu olarak kadının evdeki pozisyonu onun bir oğlu olmasına bağlı olarak değişir.

b. Evliliğin önem ve gayesi

Bütün semavi dinler gibi Yahudilik de ailenin önemini vurgulamış ve gençleri evlenmeğe teşvik etmiştir. Yahudi kutsal kitabına göre “Adamın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım”¹⁷ diyen Tanrı Adem’e eş olarak Havva’yı yaratmış ve onlara “Semereli olun, çoğalın ve yeryüzünü doldurun”¹⁸ emrini vermiştir. Bu sebeple Yahudiler, evleninceye kadar erkek veya kadına “tam insan” gözüyle bakmamakta ve “boş adam” anlamında “ravak” demektedirler¹⁹. Evli kişiye bir takım ayrıcalıklar tanıyan Tanah “Bir adam yeni bir kadın aldığı zaman cenge çıkmayacak ve onun üzerine hiçbir iş yürütülmeyecek, bir yıl evinde serbest kalacak ve aldığı kadını sevindirecektir”²⁰ ifadeleriyle evliliğe verdiği öneme işaret etmektedir. Yahudilik’te evliliğin esas gayesinin çocuk doğurmak olduğu kabul edilir.²¹ Evlenmeyerek aile bağlarının ortadan kalkmasına sebep olan kimse, sadece bir sosyal birimin değil, bir kültün (atalar kültü) yok olmasına da sebep olmaktadır. Bu yüzden bekâr kalmak büyük günahtır²².

¹⁶ II. Samuel, 5/13.

¹⁷ Tekvin, 2/18.

¹⁸ Tekvin, 1/28.

¹⁹ Malka Drucker, *Celebrating Life*, s. 48, New York 1984, Asife ÜNAL, *Yahudilik’te Hristiyanlık’ta ve İslam’da evlilik*, s. 19’dan naklen.

²⁰ Tesniye, 24/5.

²¹ Tekvin, 30/1, 30/23.

²² M. Akif Aydın “Aile” mad. DİA, II, 196.

c. Ailede eşlerin hak ve sorumlulukları

Aile Yahudi toplumunun hayatında büyük bir mevkie sahiptir. Bu sebeple aile müessesesinin devamı, eşlerin kendi hak ve sorumluluklarının bilincinde olup onu uygulamalarına bağlıdır. Bu sorumluluklar aile fertlerinin geçimini sağlamaktan, mirasa kadar aileyi ilgilendiren tüm konularda geçerlidir.

aa.Erkeğin hak ve sorumlulukları

Yahudilik'te başka dinlerden farklı olarak, soyun erkeklerle devam etmesi düşüncesi erkeğe çok büyük yetkiler vermektedir ve daha Tanah'ın ilk sayfalarında kocanın karısına "hakim olacağı"²³ söylenmektedir. Koca karısının adak ve yeminini tasdik veya iptal etme hakkına sahiptir²⁴. Aile reisi olarak babanın, kızını dilediğine verebilme ve hatta onu cariye olarak satabilme yetkisine sahip olması²⁵ bu hakimiyetin başka bir örneğidir. Evlendikten sonra koca eşinin mutlak efendisi²⁶ sayıldığı için yalnız onun vesayetini devralmakla kalmamakta, karısının bütün işleri üzerinde de denetim kurmaktadır²⁷. Ancak bu hakimiyet erkeğin, ailesinin geçimi için gereken her şeyi temin etmek, aile düzenini sağlamak, karısının şerefini korumak, tekrar evlense bile önceki karısının geçimini sağlamak²⁸ gibi yükümlülüklerini azaltmamaktadır.

²³ Tekvin, 3/16.

²⁴ Sayılar,30/13-16.

²⁵ Çıkış, 21/7.

²⁶ Ahmet Şelebî, *Mukârenetü'l-Edyân*, "Yahûdiyye", Kahire 1987, s.300.

²⁷ Ana Britanika, "Aile", İstanbul 1987, I/229.

²⁸ bk. Asife Ünal, *a.g.e.*, s.47.

ab. Kadının hak ve sorumlulukları

Yahudi hukukunda kadının en önemli haklarında biri ona verilecek mehirdir. Mehir, umumiyetle altın bilezik, altın, gümüş takımlar gibi değerli eşyalarla ödenir.²⁹ Yeterince malı olmayan insanların, mal yerine hizmet ederek mehrin karşılığını ödedikleri de vakidir³⁰. Kadın kocasından boşandığında veya kocası öldüğünde sahip olduğu mehri tasarruf etme hakkına sahip olur.³¹ Tanah'ta geçen "Anne ve babana hürmet et"³² ifadeleri, kadına bir anne olarak verilen değer göstergesidir. Daha önce de değindiğimiz gibi, Yahudilik'te kadının ailedeki mevkii genellikle bir oğlu olmasına bağlıdır. Evlenmekle babasına olan bağlılığı kocasına devredilen kadının, kocasının yahut babasının mirasından pay alabilme hakkı söz konusu değildir, yalnız miras bırakacak başka kimse olmadığı zaman pay alabilmektedirler. Bu hakkın da bir takım mücadelelerden sonra elde edildiği kaydedilir.³³

Kadının kocasına karşı en önemli sorumluluğu ona saygı ve itaat etmektir. Yahudilerin kutsal kitabı sayılan Tanah'ta ev işlerini yapmak da kadının görevleri arasında sayılmaktadır³⁴. Kadının serveti ne kadar çok, mevkii ne kadar üstün olursa olsun, işlerin kolay ve zor oluşuna bakılmaksızın ev için zarûri işleri yapmak zorundadır³⁵.

²⁹ Tekvin, 24/53.

³⁰ Tekvin, 29/20-21.

³¹ Şelebî, *a.g.e.* s.301.

³² Çıkış, 20/12; Tesniye, 5/16.

³³ Asife Ünal, *a.g.e.*, s.48-49.

³⁴ Süleyman'ın Meseleleri, 31/13-17.

³⁵ Şelebî, *a.g.e.*, s.301.

d. Çok evlilik

Çok evlilik Eski Ahit'e göre caiz olup, yasaklandığına dair Yahudi hukuku kaynaklarında herhangi bir hükme rastlanmamaktadır³⁶. Bu uygulama hakkında Eski Ahit'te birçok örnek bulmak mümkündür. Misal olarak: "Ve Davud, Kudüs'te yine karılar aldı, yine oğullar ve kızlar babası oldu³⁷" örneğini verebiliriz.

Yahudi toplumunda önceleri yaygın olan çok evliliğin sebeplerine gelince, bu konuda önce, çocuk sahibi olma arzusu düşünülebilirse de "Yakup'un, Lea ile evlenmesinden bir hafta sonra, Rahel ile evlenmesi"³⁸ örneğinde olduğu gibi, birtakım tarihi kaynaklarda böyle bir gayeye rastlanmamaktadır. Yahudilik'te mevcut olan yenge-kayın evlenmesi kuralı da, çok evliliğe sebep olan faktörlerden biri olarak gösterilebilir.³⁹

Tanah'ta geçen "Eğer kendisine başka bir kadın alırsa, evvelkinin nafakasını, esvabını ve karılık hakkını eksiltmeyecektir"⁴⁰ ifadeleri Yahudilikte çok evliliğin esas şartı olarak öngörülmektedir. Nitekim bu şartla, eşler arasında adaletin gözetilmesi de istenmektedir. Günümüz Yahudilerinde çok evlilik pek yaygın olmayıp, 1949 senesinde İsrail Devleti tarafından yasaklanmıştır⁴¹.

³⁶ Şelebi, a.e., s.298.

³⁷ I Tarihler,14/3.

³⁸ Tekvin, 25/16-30.

³⁹ Bk. Asife Ünal, a.g.e., s. 56.

⁴⁰ Çıkış, 21/10.

⁴¹ Asife Ünal, a.g.e., s.57, (Vainstein, *The Cycle of Jewish Life*, Jerusalem1990, s.46'dan naklen).

e. Boşanma

Yahudilerin kutsal kitabı Eski-Ahit'te meşru bir olay sayılan boşanmayla ilgili hüküm şu şekildedir: “Bir adam, bir kadın alıp onunla evlendiği zaman vaki olacak ki, onda utanılacak bir şey bulduğu için, kadın onun gözünde lütuf bulmazsa, onun için boş kağıdını yazacak, onun eline verecek ve onu evinden gönderecektir.”⁴² Her ne kadar “utanılacak şey” ifadesiyle ne kastedildiği konusunda Yahudi ekolleri arasında ihtilaf varsa⁴³ da, Eski Ahit'in başka bir yerinde geçen “Zina etmiş olduğundan ötürü, onu boşayarak kendisine boş kağıdını verdiğim zaman⁴⁴” ifadesi “utanılacak şey”in zina olduğunu göstermektedir. Zikredilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere boşanma hakkı erkeğe verilmiştir. Ancak aşağı yukarı 1000 yıldan beri Yahudilerde boşanma, her iki tarafın rızası ile olmaktadır⁴⁵.

Yahudilik'te boşanma iki durumda yasaklanmıştır. Bunlardan biri, erkeğin, evlendiği kızın bakire olmadığını iddia ettiği halde aksinin ispat edilmesi⁴⁶ durumudur. Diğeri ise, erkeğin bekar bir kızla zina etmesi halinde onu alçalttığı için yaptığı için karşılığı olarak onunla evlenmesi ve ömür boyu boşama hakkına sahip olmamasıdır⁴⁷. Bu iki durum hariç, başka hallerde koca karısını istediği zaman boşayabilirdi; kadınınsa böyle bir hakkı yoktu.

⁴² Tesniye, 24/1.

⁴³ Asife Ünal, a.g.e., s.59.

⁴⁴ Yeremya, 3/8.

⁴⁵ Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul 1966, s.381.

⁴⁶ Tesniye, 22/13-19.

⁴⁷ Tesniye, 22/28-29.

Kadınların istenildiği zaman boşanması Mainz'li Haham Gerşom'un yaptığı reformla önlenmiştir⁴⁸

Günümüzde, sadece mahkeme kararıyla ayrılmış bir çift, eğer Hahamın huzurunda ayrılma kararını almamışlarsa, başkalarıyla dinî ve geleneksel yollarıyla evlenememektedirler. Eğer buna rağmen medenî nikâhla evlenecek olurlarsa bu, Yahudi toplumuna karşı işlenmiş bir suç olarak telakki edilmektedir. Yahudilerin bu telakkisine göre, Haham huzurunda ayrılmak istemeyen ve medenî nikahla başka bir erkeğe varan kadın, eski kocasının karısı olmakta devam etmektedir. Bu, kişilerin nikahları dinî usullerle kısılmaz ve ikinci kocasından olan çocukları, zina çocukları sayılır.⁴⁹

2. HİRİSTİYANLIK'TA AİLE

a. Aile anlayışı

Hıristiyanlık'ta aile, Yahudilik'te olduğu gibi sosyal ve medenî bir kurum olarak değil, tamamen dinî bir kurum olarak kabul edilmektedir.⁵⁰ Nitekim evlilik, bir kilise sırrı, İsa ve kilise birliğinin sembolü olarak algılanmaktadır⁵¹. Koca hakimiyetine dayalı bir aile anlayışına sahip olan Hıristiyanlık'ta kadın kocasına, Rabbine tâbi olduğu gibi tâbi olmak zorundadır⁵². Bunun tabii sonucu olarak kadının kocası üzerinde herhangi bir hakimiyeti söz konusu değildir. Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten çıkma olayını aile anlayışının temel ilkesi olarak benimseyen Hıristiyanlık, bu konuda Yahudilik ile aynı

⁴⁸ Örs, a.g.e., s. 383.

⁴⁹ Örs, a.g.e. s. 381-382.

⁵⁰ M. Akif Aydın, "Aile" mad., DİA, II, 197.

⁵¹ Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji*, Konya 1994, çev. Mehmet Aydın, s.93.

⁵² Pavlus'un Efesoslulara mektubu 5/22-24.

düşünceyi paylaşmasına rağmen, kadını kocasının mülkiyeti olarak kabul etmemektedir⁵³.

b. Evliliğin önem ve gayesi, bekarlığın üstünlüğü

Hız. İsa'ya evlilik hakkında soranlara: "Bunun için insan anasını ve babasını bırakacak, karısına yapışacaktır ve bir beden olacaklardır⁵⁴ ve şöyle ki, onlar artık iki değil, fakat bir bedendirler. İmdi Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın"⁵⁵ demesine rağmen Hristiyanlık'ta evlilik, yerine getirilmesi gereken zaruri bir vazife değildir ve evlenmeyip bekar kalmak da mümkündür⁵⁶. Nitekim, Hız. İsa Matta İncilinde şakirtlerine "Bütün insanlar bu sözü kabul edemez, ancak kendilerine verilmiş olanlar kabul edebilir"⁵⁷ diyerek bekar kalmayı tavsiye etmektedir. Hız. İsa'ya izafe edilen bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Hristiyanlığın temsilcisi kilise kendi temsilcilerine aile kurmayı tavsiye etmemekte ve bekar kalmayı evli olmaktan üstün tutmaktadır.

Bugünkü Hristiyanlık büyük ölçüde Pavlus'un görüşlerine dayanmaktadır⁵⁸. Pavlus "Adam için kadına dokunmamak daha iyidir. Fakat zinalardan dolayı herkesin kendi karısı olsun ve her kadının kendi kocası olsun. Koca karısına ve böylece de karı kocasına hakkını eda etsin. Lakin bütün insanların benim kendim gibi olmalarını istiyorum"⁵⁹ diyerek evliliğin esas maksadının zina

⁵³ M. Akif Aydın, "Aile" mad., DİA, II, 197.

⁵⁴ Tekvin, 2/24.

⁵⁵ Matta, 19/6.

⁵⁶ Asife, *a.g.e.*, s.75.

⁵⁷ Matta, 19/9-11.

⁵⁸ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara-1993, s.235.

⁵⁹ I. Korintlulara, 7/1-7.

yapmamak için bir ruhsat olduğunu belirtmektedir. Onun “Kızını evlendiren iyi eder, evlendirmeyen daha iyi eder”⁶⁰ ifadesi evlilik konusunda Hz. İsa’ya izafe edilen görüşlerden daha menfi bir tutum takındığını ve evliliği sefahate karşı ehven-i şer telakki ettiğini gösterir. Protestanlık mezhebinde ise evlenme ve aile, tamamen kutsal dışı hayat olarak değer ve kabul görür. Çünkü kutsallık mü’minin en ücra köşesine, ferdi iç dünyasına çekildiğinden, artık evliliğin dışardan kurumsal bir takdisi gerekli görülmemektedir. Diğer bütün kutsal dışı faaliyetlerin olduğu gibi evlilik hayatının da bir değeri vardır⁶¹.

Evlenmenin esas gayesi, Allah’ın isteğine göre ona bağlı kullar, Hristiyan cemiyetine çocuklar, kiliseye inananlar yetiştirmektir. Bu sebeple doğacak çocukların dünyaya gelmesine engel olmak, en büyük günahlardan sayılmaktadır.⁶²

c. Ailede eşlerin hak ve sorumluluğu

Yahudiliğin birçok ilkesini kendine örnek edinen Hristiyanlık aile konusunda tarih boyunca olumsuz tavırlar sergilemiş ve eşler arasındaki eşitsizliği aile kurallarının değişmez ilkesi olarak benimsemiştir. Erkek sınırsız otoriteye sahipken, kadının miras alma hakkı bile olmamış ve dinen günahkar sayıldığı için kocasına tabi olmak ve acı içerisinde çocuk doğurmak zorunda kalmıştır⁶³.

aa. Erkeğin hak ve sorumluluğu

Hristiyanlık’ta erkeğin hakimiyeti ile ilgili düşünceler daha çok Pavlus’a aittir. O, “Erkek kadın için değil, fakat kadın erkek için

⁶⁰ I. Korintoslulara, 7/8-9.

⁶¹ Mesching, *a.g.e.*, s. 94.

⁶² Şelebî, *el-Mesihîyye*, s.236.

⁶³ Tekvin, 3/16.

yaratıldı⁶⁴” demekle bu konudaki düşüncesinin temel prensibini ortaya koymaktadır. Kitab-ı Mukaddes’de geçen ve Tanrının kelamı olarak kabul edilen evliliğe dair birkaç ilke, aile konusu hakkında yeterli kurallar bütünü sağlayamadığı için Hristiyanlığın daha ilk dönemlerinde bu ilkelere iki ilke daha ilave edildiği kaydedilir.⁶⁵ Bu ilkelerden biri, evliliğin hayat boyu sürmesi gerektiği, diğeri ise evliliğin bozulmasını gerektiren tek nedeninin kadının ihaneti olması idi.⁶⁶ Bu iki ilke de eklenince, evliliğin en temel işlevlerinden birinin, “kadınla erkek arasındaki eşitsizliğin” Hristiyan teolojisi çerçevesinde meşrulaştırılması ihtiyacı duyulmuştur. Nitekim Petrus ve Pavlus bu ihtiyacı “Eşitsizlik kainâtın temel kuralıdır. Kadın ve erkek arasında olan eşitsizlik bu kuralın bir yansımasıdır” şeklinde ifade ederek, karşılamaya çalışmışlardır.⁶⁷

Hristiyanlık aile reisi olarak erkeğe bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Yeni Ahit’in birçok yerinde aile reisine sorumlulukları hatırlatılmakta ve bunlara dininin gereğince riayet etmek emredilmektedir. Nitekim “Kocalar kendi karılarını, kendi bedenleri gibi sevmeye borçludurlar. Kendi karısını seven, kendini sever.”⁶⁸ ifadesiyle erkek, karısını sevmek, korumak, geçimini sağlamak ve diğer ihtiyaçlarını gidermek gibi vazifelerle yükümlü kılınmıştır. Pavlus kendi evini idare etmeyi bilmeyen adamın, Allah’ın kilisesini de idare edemeyeceğini söylemekte⁶⁹ ve iyi bir adamın özellikleri

⁶⁴ I. Korintoslulara, 11/8.

⁶⁵ Tekeli Şirin “Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri”, *Aile Yazıları*, IV, 432.

⁶⁶ bk. Tekeli, *a.g.m.*, 4/432.

⁶⁷ “Tekeli, *a.m.*, 4/432.

⁶⁸ Efesoslulara, 5/28.

⁶⁹ I. Timetosa, 3/5.

içinde karısına, çocuklarına ve evine iyi reislik etmeyi de saymakta⁷⁰ ve babalara çocuklarını, Rabbin terbiye ve nasihatiyle yetiştirmeği⁷¹ ve kendi eşlerine karşı kötü muamele etmemeği⁷² tavsiye etmektedir.

ab. Kadının hak ve sorumlulukları

Tarih boyunca gerek Yahudilik'te gerekse de Hristiyanlık'ta kadın, hak ettiği payeye sahip olamamış ve hor görülerek ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Bunu hem Kitabı Mukaddes'de geçen kadınlarla ilgili ifadeler, hem de Hristiyanlığın yayıldığı günümüz Avrupa devletlerinin anayasasında kadınlarla ilgili maddeler teyit etmektedir. Şöyle ki, Tevrat ve İncil'in değişik yerlerinde dile getirilen aile ile ilgili ilkelere göre eşler eşit değildir. Erkek üstündür. O, Tanrının imgesine göre yaratılmıştır. Kadınsa gölgedir ve zayıftır. Erkek onun zaafı yüzünden cennetten kovulmuştur. Kadın bu günahlarının bedelini erkeğe tabi olarak ödeyecektir.⁷³ İngiliz piskoposlarından Dour 1888 yılında Vestminster kilisesinde hutbe verirken şöyle diyordu: "Bundan yüz sene evveline gelinceye kadar kadın erkeğin sofrasına oturmak hakkına sahip olmadığı gibi (kendisine) sorulmadan söze başlaması caiz değildi. Kocası da başının ucuna kocaman bir sopa asardı ki, karısı ne zaman bir emrini tutmazsa onu kullansın. Kadının sözü kızlarına geçmezdi. Erkek çocukları ise analarına, ev içinde hizmetçi kadından fazla pâyeye vermezlerdi."⁷⁴ İngiltere'de 1765 yılındaki hukuk anlayışına göre

⁷⁰ I. Timetosa, 3/4,12.

⁷¹ Efesoslulara, 6/4.

⁷² Koloselilere, 3/19.

⁷³ Tekeli, *a.g.m.*, s. 432.

⁷⁴ Abdulaziz Çavuş, *Anglikan kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif, Ankara 1974, s.167-168

evlilikle karı ve koca kanun önünde tek bir şahıs oluyordu. Kadının yasal varlığı evlilik süresince askıya alınıyor veya en azından kocasının yasal varlığıyla birleştiriliyordu. Bunun sonucunda da hem akit ehliyetinden hem de mahkemede bağımsız konumundan mahrum edilmiş oluyordu. Yalnız, İngiltere’de 1882’de kadınlar mülk ve akit ehliyeti kazanabilmişlerdir. 1923’te kadınların boşanma hakkı elde etmesine rağmen, bu gün dahi geçimsizlik ve ahlak bozukluğu gibi ağır sebepler dışında, boşanma evliliğin ilk üç senesinde mümkün kılınmamaktadır.⁷⁵ Fransa ve onun izinden giden Belçika ve İsviçre gibi devletlerde kadının hakları, evlenme akdiyle silinip kocasında toplanıyordu.⁷⁶

Hristiyanlığın kadına yüklediği en önemli sorumluluk, kocasına sevgi ve itaattir. Annelik ve ev işleri, kocasına itaatten sonra gelen sorumluluklardır.⁷⁷ Pavlus, Timoteosa Birinci Mektubunda yaşlı dul kadınların meziyetlerini şöyle sıralanmaktadır: “Eğer çocuklar büyütmüş, misafir kabul etmiş, mukaddeslerin ayaklarını yıkamış, eğer sıkıntıda onlara yardım etmiş ve her iyi işin ardınca gitmişse kaydolunsun.”⁷⁸ O, bu ifadelerle hem Hristiyan bir kadının sorumluluklarını ima etmekte, hem de dindar olmanın yollarını göstermektedir.

d. Çok evlilik

Bütün semavî dinler gibi Hristiyanlık’ta da çok evlilik mevcut olmuştur. Hem Yahudilikteki çok evlilik anlayışı hem de Hristiyanlığın zuhuru esnasında Roma İmparatorluğu’nda

⁷⁵ Şebnem Gülfidan, “İngiltere’de Aile”, *Aile Politikaları*, Ankara 1991, s.182-183.

⁷⁶ Çavuş, *a.g.e.*, s.168.

⁷⁷ Asife, *a.g.e.*, s.111.

⁷⁸ I. Timoteosa, 5/9-10.

kanunların koca ile karı arasındaki bağı gevşetmesi⁷⁹ bu müessesenin Hristiyanlık'ta var olmasına zemin hazırlamıştır. Roma İmparatoru ikinci Valentinien çok kadınla evlenmeyi mübah kılan emrini çıkardığı zaman devrin din adamlarından hiç kimse buna itiraz etmemiştir.⁸⁰ İmparator Jüstiniyen'in bunu yasaklaması da dinî bir engel sebebiyle değildi. Çünkü o tarihlerde din adamlarının kendileri de yalnız patrikten izin almakla nikâhları altında birkaç kadın toplayabilirlerdi.⁸¹ Her ne kadar bu konuda Yeni Ahit'te kesin olarak bir cevaz veya yasak bulunmasa da⁸², Luther Melanchton ve Bucer gibi Hristiyan din alimleri Matta İncilinde bahsi geçen on bakire hikayesinden çok evliliğin meşru olduğu neticesini çıkarmaktan çekinmemişlerdir.⁸³ Nitekim Protestanlığın kurucusu Marthin Luther de, çok evliliğin caiz olduğunu açıkça belirtmiş⁸⁴ ve ilk asırların Hristiyan konsillerinden hiçbiri teaddüd-i zevcata muhalefet etmemişlerdir.⁸⁵ Ancak, çok evlilik daha sonra aziz Pol (Paul)'un tavsiyesi üzerine yasaklanmıştır.⁸⁶

Çok evlilik konusu, günümüz Batı dünyasında ağır şekilde eleştirilmiş, kadın-erkek eşitliğini ortadan kaldırdığı, kadın hak ve hürriyetlerini engellediği söylenmiş olsa da, bazı Batı düşünürleri aksine açıklamalarda bulunmuşlardır. Konuya ilişkin açıklamalarda çok evliliğin meşrulaştırılması gerektiği, sosyal, ahlâki ve ekonomik

⁷⁹ Çaviş, *a.g.e.*, s.165.

⁸⁰ Çaviş, *a.e.*, s.165.

⁸¹ Çaviş, *a. e.*, s.166.

⁸² Asife, *a.g.e.*, s.118.

⁸³ Muhammed Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, çev. Salih Tuğ, Ankara-1965, s.222.

⁸⁴ bk. Asife, *a.e.*, s.120.

⁸⁵ Hamidullah, *a.e.*, s.223.

⁸⁶ bk. Hamdullah, *a.e.*, s.223

açından çok evliliğin örnek bir sistem olduğu zikredilmiş ve uygulamada Batılılar'ın çoğunun tek evlilikle yetinmediği, realitede gayri meşrû yoldan çok evliliğin mevcut olduğu belirtilmiş ve bu sistemi kınayanlar iki yüzlülükle itham edilmişlerdir.⁸⁷

e. Boşanma

Hıristiyan aile anlayışına göre evlenen kadın ve erkek bir beden haline gelerek ayrılma imkânı olmayan kutsal bir yuva kurmuşlardır.⁸⁸ Bu yuvanın yıkılmaması tavsiye edilmekte, bunun Tanrının emri doğrultusunda kurulmuş manevî bir kurum olduğuna inanılmaktadır. Aile birliğinin bozulmaması için boşanma zorlaştırılmakta⁸⁹, şayet boşanma oldu ise manevî birliğin devam ettiği gerekçesiyle boşanan çiftin bir başkası ile evlenmesi zina olarak nitelendirilmektedir.⁹⁰ XVI yüzyılın başlarında, evliliğin bozulmazlığı ilkesi mutlak bir şekilde bütün Batı ülkelerinde geçerliydi. Bireyci inançlara aykırı düşen evliliğin bozulmazlığı ilkesi, Avrupa'da gerçekleşen Reform ile terk edildi ve XVII yüzyıl filozofları bu ilkeyi şiddetle eleştirdi.⁹¹

⁸⁷ bk. Kevser Kâmil Ali, Salim Ögüt, "Çok Evlilik"mad , DİA, VIII, 367-368.

⁸⁸ Markos, 10/8-9, I.Korintoslulara, 7/110-11

⁸⁹ I. Korintoslulara, 7/1-11.

⁹⁰ Matta, 19/9; Markos, 10/11-12; Luka, 16/18.

⁹¹ Büyük Larousse, "Boşanma", 3/1830.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DA AİLE

A. İSLÂM AİLE YAPISI

İnsan sosyal bir varlıktır. Yemek, içmek, uyumak gibi maddi ihtiyaçları yanında huzur bulacağı bir aile ortamına da ihtiyaç duyar. Kur'ân-ı Kerîm'de "Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi O'nun ayetlerindendir"⁹² buyurulması ailenin, insan için ideal bir ortam olduğunu ifade eder. Ruhen sükunet bulmak, huzura kavuşmak ve kaynaşmak için bir kadınla bir erkeğin aile olmak üzere bir araya gelmeleri gerekmektedir. Çünkü gerek erkek gerek kadın tam anlamıyla kendi kendilerine yeterli değildir. Her birinin kendi çapında bazı eksiklikleri mevcuttur.⁹³

İslâmî aile tipinin kendine has özellikleri olup, gerek yapısı gerekse fertleri açısından sosyolojinin saptadığı aile tiplerinden farklılık arz etmektedir. Nitekim, sosyoloji ailenin ilkel şekli olan klan tipi ailelerden günümüz modern ailesine kadar birçok aile tipini sıralamaktadır.⁹⁴ İslam kaynaklarının tasvir ettiği ailenin, sosyolojinin bu kategorilerinden herhangi biriyle tam olarak uyuşmadığı görülmektedir. Sosyolojide aile yapısı iki şekilde izah edilmektedir. Bunlardan birisi karı ve koca ile evlenmemiş

⁹² Rum(30), 21.

⁹³ bk. Yılmaz, Musa Kazım, "İslâmî Aile", İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu, y.y., ts., s.22.

⁹⁴ bk. Aslantürk, Zeki- Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, İstanbul 1999, s. 267.

çocuklardan meydana gelen “çekirdek aile” türüdür. Diğeri ise, karı koca ve çocukların yanında büyük anne, büyük baba ve yakın akrabaları da bir aile bütünlüğü içinde kapsayan “geniş aile” türüdür.⁹⁵ Evlilik sonucunda oluşan İslâmî aile ise, biçimi ve işlevi bakımından ne çekirdek aile ne de geniş aile tipidir.⁹⁶ İslâm’ın zaruret halinde yasal kabul ettiği birden fazla evlilik durumunda çekirdek aileden söz edilemediği⁹⁷ gibi, tek eşlilik durumunda dahi, evli eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, dikey ve yatay düzende dağılmış bulunan çok sayıda akraba ile yakın bir ilişki içindedir.⁹⁸ İslâmî aile, sosyolojinin tanımlamış olduğu “geniş aile” tipi de değildir. Zira İslâm toplumunda “Din” aile dahil olmak üzere her şeyden önce gelir.⁹⁹ Bu sebeple aileyi oluşturan eşlerden herhangi birisinin hareketlerinin İslâm’ın emirleriyle çatışması halinde, diğer eşi onunla bütün ilişkilerini koparmayı göze alabilmektedir. Mesela, kocası müslüman olduğu halde eşi kafir olursa bu evlilik geçersiz sayılmaktadır.¹⁰⁰

İslam’da ayrı ayrı evlerden oluşan bir aile topluluğundan söz etmek mümkündür.¹⁰¹ Hz. Peygamberin risaletinin ilk yıllarında müminler birbirlerinin malından istifade ediyorlardı. “Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyiniz.”¹⁰² ayeti nazil olunca “haram olur” endişesiyle birbirinin malından yemez oldular.¹⁰³ Daha sonra

⁹⁵ bk. Yılmaz, *a. g. t.*, s. 24.

⁹⁶ İlyas Ba- Yunus, *İslam Sosyolojisi*, çev. Rıdvan Kaya, İstanbul 1986, s.78.

⁹⁷ Yılmaz, *a.t.*, s.24.

⁹⁸ Ba- Yunus, *a.e.* s. ,78.

⁹⁹ Yılmaz, *a.t.*, s. 25.

¹⁰⁰ Ali b. Ebi Bekir el-Merğînânî, *el-Hidaye Şerhu Bidâyeti’l-mubtedi*, Beyrut, ts., I, 253.

¹⁰¹ bk. Yılmaz, *a.t.* s.26.

¹⁰² Bakara (2), 188.

¹⁰³ İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1996, III, 295.

“Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur. Hastaya güçlük yoktur. Size de kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden, yahut analarınızın evlerinden, yahut kardeşlerinizin evlerinden, yahut kız kardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarınızın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtarlarına malik olduğunuz evlerden yemenizde bir güçlük yoktur.”¹⁰⁴ ayeti nazil olarak, yakın akrabaların birbirinin malından istifade etmesinin serbest olduğunu bildirdi.¹⁰⁵ Mezkur ayete göre, kendi ailenizin yanında anne, baba, birader, kız kardeş, amca, hala, teyze, dayıların her birisi ayrı bir aileyi oluşturmaktadır. Bu durum, İslâmi ailenin çekirdek aileye tetabuk ettiği izlenimini veriyorsa da, ayrı ayrı ailelerin birbirinin malından serbestçe yiyebilmeleri onların tek bir aile olarak da değerlendirilmesine imkan tanımaktadır.¹⁰⁶

B. İSLÂM'IN AİLEYE VERDİĞİ ÖNEM VE EVLİLİĞİN GAYESİ

Aile kurmak fitri bir olay olup, ilke ve kuralları diğer medenî münasebetler gibi, Kur'an ve sünnetle tespit olunmaktadır. Ruhban hayatı yaşamağı tasvip etmeyen Hz. Peygamber, devamlı namaz kılacağını, oruç tutacağını ve kadınlardan uzak durup hiç evlenmeyeceğini söyleyen üç kişiye; “...Ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve korunanız bulunuyorum. Bununla beraber ben kâh oruç tutarım, kâh tutmam, geceleri namaz kıldığım gibi, uyurum da; kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim budur) Kim

¹⁰⁴ Nur (24), 61.

¹⁰⁵ bk. İbnu Kesir, *a.g.e.* III, 295.

¹⁰⁶ bk. Yılmaz, *a. g. t.*, s.26.

sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”¹⁰⁷ buyurarak insan fitratına karşı gelmeyi önlemiştir. Hz. Peygamber, ümmetinin dikkatini evlenmenin uhrevi boyutuna çekerek: “Nikaha rağbet ediniz, çoğalınız. Ben kıyamet günü sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı iftihar edeceğim”¹⁰⁸ buyurmaktadır. Kurân-ı Kerîm’de “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları ile evlendirin. Eğer fakir iseler, Allah kendi lutfu ile onları zenginleştirir”¹⁰⁹ denilerek evlilik emredilmektedir. Mezkur ayet, evlenmeye engel olacak mali duruma temas ederek, bekarlara nikâh ile ihtiyaçların önemli kısmından kurtulmuş olacaklarını haber vermektedir.¹¹⁰ Evlenme emri mükellefin evlenme ihtiyaç ve durumuna göre farklılık arz etmektedir.¹¹¹

İslâm’da evliliğin gayesi, eşlerin huzur bulması, neslin devamı ve günahlardan korunma şeklinde sıralanabilir

Kur’ân-ı Kerîm’in “Sizi bir tek nefisten yaratan, onunla sükunet bulsun diye eşini de ondan yaratan Allah’tır”¹¹² ayeti ailenin esas gayelerinden birinin eşlerin huzur bulması olduğuna işaret eder. Yalnız cinsel ihtiyacı tatmin etmekten ibaret olmayan evlilik, gerek eşlerin birbirine hayat arkadaşı olma açısından gerek din ve namuslarını koruma açısından büyük önem taşımaktadır. Nitekim, Hz. Peygamber “Kişi evlendiği zaman dininin yarısı tamamlamış olur.

¹⁰⁷ Buhârî, Nikâh 1.

¹⁰⁸ Ebu Davud, Nikâh 4.

¹⁰⁹ Nur (24), 32.

¹¹⁰ Geniş bilgi için bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, ts., VI, 19.

¹¹¹ bk. Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-muhtâr*, Beyrut 1988, II, 110.

¹¹² A’raf (7), 189.

Geri kalan yarısı hususunda da Allah'tan korksun"¹¹³ buyurmaktadır.

İslam'da evliliğin bir diğer gayesi, neslin devamını sağlamaktır. Kıyamet günü ümmetinin çok olmasıyla övüneceğini söyleyen Resul-i Ekrem kendi ashabını doğurgan olmayan kadınlarla evlenmekten men ederek¹¹⁴ İslam'ın neslin devamı konusundaki tavrını belirtmiştir.

Dinini korumak ve günahlardan sakınmak için evlilik mükellef için ifası gereken bir vazifedir. Allah (c.c.)'ın yardım edeceğini vâdettiği üç kişiden biri de günahlardan sakınmak için evlenmek isteyen müslümandır.¹¹⁵ Kurân-ı Kerîm'de kadınların erkekler için, erkeklerin de kadınlar için birer örtü oldukları¹¹⁶ zikredilmektedir. Bu ayet: "Elbisenin ayıpları örtmesi, soğuk ve sıcaktan koruması gibi, her biriniz, diğerinin hâlini gizleyip örter, namusunu muhafaza edip, günahlardan korur"¹¹⁷ şeklinde yorumlanmıştır. Hz. Peygamber "Ey gençler topluluğu sizden evlenmeğe gücü yetenler hemen evlensin. Zira evlenmek gözü haramdan daha fazla sakındırır, iffeti daha çok korur. Evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun, çünkü oruç şehveti kırar"¹¹⁸ buyurmakla günahlardan sakınmayı, evliliğin esas gayelerinden biri olarak ifade etmiştir.

¹¹³ Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *el-Fethu'l-kebir*, Beyrut, ts., I, 93.

¹¹⁴ Ebu Davud, Nikâh 4; Beyhâkî, Ahmed b. el-Hüseyin, *es-Sünenü's-sagîr*, Beyrut 1992, II, 6.

¹¹⁵ bk. Tirmizî, Cihad 20.

¹¹⁶ bk. Bakara (2), 187.

¹¹⁷ Elmalılı, *a.g.e.* II, 14.

¹¹⁸ Buhârî, Nikâh 2; Müslim, Nikâh 1; Beyhâkî, *a.g.e.*, II, 3.

C. EŞLERİN HAK VE SORUMLULUKLARI

Aile müessesesi toplumun hayatında büyük rol oynamaktadır. Bu sebeple, evliliğin devamı hem toplum, hem de fert açısından büyük önem taşımaktadır. Bu da gerek eşlerin, gerek diğer aile fertlerinin kendi hak ve sorumluluklarının bilincinde olmasına bağlıdır. Nitekim, İslam bu ilişkiler hakkında ayrıntılı kurallar tesis etmiştir. Hz. Peygamber “Hepiniz gözeticisiniz ve gözettiklerinizden sorumlusunuz”¹¹⁹ buyurarak, kişinin kendi yükümlülükleri konusunda yalnız topluma değil, aynı zamanda Allah’a karşı da sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Erkeğin hanımına karşı gözetme, geçimini temin etme, sevmeye, ona saygı gösterme gibi vazifeleri olduğu gibi hanımının da ona karşı saygı ve sevgi göstermesi, malını israf etmemesi, namuslu olması gibi sorumlulukları vardır. Hadis kaynaklarında ebeveyn ve çocukların birbirine karşı hak ve sorumlulukları teferruatıyla tespit olunmuştur. Ailenin temel fertleri karı-kocadır. Çocuklar ise ikinci derecede aile fertleri arasındadır. Bu nedenle önce karı-koca ilişkilerini, daha sonra ise ebeveyn-çocuk ilişkilerini inceleyeceğiz.

1. Erkeğin hanımına karşı hak ve sorumluluğu.

a. Gözetme hakkı

Erkek hem cismani bakımdan kuvvetli olması hem de ailenin geçimini temin etme sorumluluğunu üstlenmesi bakımından ailenin reisi ve yöneticisi konumundadır. Nitekim, onun bu konumu hem “Erkekler kadınların üzerinde yöneticidirler”¹²⁰ ayetiyle hem de “ Kişi

¹¹⁹ Buharî, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 5.

¹²⁰ Nisa (4), 34.

ailesinin gözeticisidir”¹²¹ hadisiyle desteklenmektedir. Mezkur ayetten maksat erkekleri, Allah’ın kadınlar hususunda üzerlerine farz kıldığı haklarını yerine getirmeğe teşvik etmektir.¹²² Abdullah b Abbas’tan rivayet edilen “Erkeğin kadından üstünlüğü, kadına bakma yükümlülüğünde olması ve geçimini sağlamak için çalışmasıdır”¹²³ sözü bu üstünlüğün hangi alanda olduğunu ve gerekçesini ifade eder.

İslam bilginleri muhtelif rivayetlerden yararlanarak erkeğin hanımına karşı sorumluluklarına dair kurallar tesis etmişlerdir. Bu kurallar arasında yediğinden ona yedirmesi, giydiğinden ona giydirmesi, yüzüne vurmaması, kötü söz söylememesi, terk etmemesi¹²⁴, özellikle cinsi münasebet ile ilgili sırrını ifşa etmemesi¹²⁵, şayet ailesinden ayrılığını uzatırsa gece vakti ansızın eve gelip, kapıyı dövmemesi¹²⁶, hanımıyla cinsi ilişkide bulunma hakkını yerine getiremeyecek kadar ibadet ederek zayıf düşmemesi¹²⁷ eğer çok hanımla evliyse eşleri arasında adaleti sağlaması¹²⁸ gibi vazifeler yer alır.

b. Eşinin geçimini temin etmek

Erkeğin hanımı üzerindeki sorumluluklarından biri de onun geçimini temin etmektir. Diğer bazı haklar gibi bu hak da Hz. Peygamber’in sünnetiyle tespit olunmuştur. Nitekim, Hz. Aişe’den

¹²¹ Buharî, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 5.

¹²² Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi’u’l-beyan*, Beyrut 1986, IV, 38.

¹²³ Taberî, *a.e.* IV, 38.

¹²⁴ Ebu Davud, Nikâh 41.

¹²⁵ Müslim, Nikâh 124.

¹²⁶ Buharî, Nikâh 119.

¹²⁷ bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî*, Kahire 1987, IX; 210; Ahmed Ferec, *el-Uşra fi dav’i’l-Kur’ân ve’s-sünne*, Kahire 1989, s.105.

¹²⁸ Ebu Davud, Nikâh 39.

gelen bir rivayete göre, Hind, Resul-i Ekrem'e gelerek kocası Ebu Süfyan'ın cimriliğinden şikayet edince Hz. Peygamber, ona ihtiyacını gidereceği kadarını kocasının malından alabileceğini söylemiştir.¹²⁹ İslam hukukunda zevcenin, nikâhı akdedildikten itibaren, şayet boşanırsa iddeti bitinceye kadar kocası tarafından geçimi sağlanır.¹³⁰ Fitrî ve tabiî olarak büyük çoğunluğuyla erkekler aile reisi olarak, ailesinin nafakasını temin etmeye çalışır. İnanan kimsenin bunu bir ibadet şuuruyla yapması, bu harcamaya bir başka ehemmiyet ve hasbîlik katacaktır. Nitekim, bir hadis-i şerifte: "Müslüman kişi ailesinin nafakası için harcar ve bundan sevap umarsa bu ona sadaka olur"¹³¹ buyurularak mezkur hakikat desteklenmektedir. Mühelleb'in bir açıklaması konumuz açısından kayda değer: "Ailenin nafakası kişi üzerine vâciptir. Bu hususta ulemâ icma eder. Şâri' bu farzı sadaka olarak tesmiye etmiştir ki, farz olan vazifeyi yerine getirmenin sevâbı olmadığı zannına düşülmesin. Zira herkes bilir ki, sadaka vermede sevap var. Şâri', aile için harcamanın da sadaka vermek gibi olduğunu haber vermektedir ki, sevap için ailelerini ihmal ederek başkalarına harcamasınlar. Bu haberde önce farz olan harcamaya teşvik vardır. Bu yapıldıktan sonra nâfile olan harcama yapılır"¹³².

c. Eşine sevgi ve saygı göstermek

Sevgi ve saygı, karı-koca haklarının devamlı yürürlükte olması için en önemli faktörlerden biridir. Aile birer ilim merkezi konumunda

¹²⁹ Buharî, Nafakât 5.

¹³⁰ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 88.

¹³¹ Buharî, Nafakât 1; Müslim, Zekât 48.

¹³² bk. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1990, X,

olduğu için çocukların sağlam bir zihin ve ahlak yapısının oluşmasında eşlerin birbirine sevgi ve saygı göstermeleri gerekmektedir. Hz. Peygamber kadının ince ruh yapısına dikkat edilmesini tavsiye ederek, hem analık duygusunun çocuk için önemli olması bakımından hem de kişinin aile içinde huzur bulması bakımından kadını, dünya nimetlerinin en hayırlısı olarak nitelendirmiştir.¹³³ Aynı zamanda yaratılış itibariyle erkeğe nispetle daha fazla duygusal olmalarına işaret eden Resul-i Ekrem, “Kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmışlar ve kaburga kemiğinin en belirgin özelliği eğri olmasıdır, eğer düzeltmeye kalkışırsan kırarsın. Kadınlarınıza tavsiyede bulunun”¹³⁴ buyurmaktadır. İbn Hacer mezkur hadisin şerhinde şöyle söylemektedir: “Bu hadisteki eğrilik ifadesi, kadınların (zayıf) tabiatına işarettir”¹³⁵ Kocaların kendi eşlerine tabiatları gereği iyi muamele etmeleri gerekmektedir.¹³⁶ Hz. Peygamber, Hz. Aişe’nin yanında kalmak için diğer hanımlarından izin alarak¹³⁷, hem kadınlara nasıl muamele edileceği konusunda örnek olmuş, hem de “Sizin en hayırlınız ailesine karşı iyi muamele edeninizdir”¹³⁸ buyurmakla bunu ashabına telkin etmiştir.

Allah (c.c.) Kurân-ı Kerim’de: “Kadınlarınızla iyi geçinin, onlardan hoşlanmadıysanız bile. Olabilir ki, bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda bir çok hayır dilemiş bulunur”¹³⁹ buyurmakla, müslümanlara eşleriyle iyi geçinmelerini tavsiye etmektedir. Ashabın

¹³³ İbn Mace, Nikâh 5; Beyhâkî, *a.g.e.*, II, 5.

¹³⁴ Buhârî, Nikâh 80

¹³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Barî*, IX, 162.

¹³⁶ Ahmed Ferec, *a.g.e.*, s. 99.

¹³⁷ Ebu Davud, Nikâh 39.

¹³⁸ Tirmizî, Radâ' 11.

¹³⁹ Nisa (4), 19.

kadınlara iyi davranılması konusundaki titizliğini İbn Ömer şu sözleri açıkça göstermektedir: “Biz Resûlullah devrinde kadınlara söz söylemek ve istediğimiz gibi davranmaktan hakkımızda vahiy iner korkusuyla çekinirdik.”¹⁴⁰

Evde hanımıyla eğlenmek veya meşru olan bir eğlenceyi beraberce seyretmek, yarışmak, hadis kaynaklarında kadının kocası üzerindeki haklarından sayılmaktadır. Nitekim Resûl-i Ekrem “Kişinin oynadığı bütün oyunlar boştur, yersizdir. Ancak yay ile ok atması, atına idman yaptırması ve eşi ile oynaması müstesna. Bunlar yerindedir, doğrudur”¹⁴¹ buyurarak hanımın eğlenme hakkının eda edilmesinin erkekler için birer vazife olduğunu zikretmiştir.

2. Hanımın kocasına karşı hak ve sorumluluğu

a. Kocasına itaat etmesi, sevgi ve saygı beslemesi

Önceki bahislerde erkeğin bir aile reisi olarak sorumluluklarını sıralamağa çalıştık. Ailenin temelini oluşturan diğer öge de hanımdır. Kadın kocasının hayat arkadaşı, huzur ve sükûn vesilesi, sevgi ve şefkat kaynağı ve aynı zamanda danışmanıdır.¹⁴² Bu sebeple onun da kendi sorumlulukları vardır. Bir hadis-i şerifte erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları “yatağınızı başkalarına çiğnetmemeleri, hoşlanmadığınız kimselerin evlerinize girmelerine izin vermemeleri”¹⁴³ şeklinde özetlenmektedir. Bu haklara riayet etmek aynı zamanda kocaya karşı gösterilen sevgi ve saygının bir ifadesidir. Resûl-i Ekrem gerek karı-koca arasındaki sevgi ve saygının pekişmesi babında gerek bunun Allah katında değeri bakımından şu hadisi

¹⁴⁰ Buhârî, Nikâh 80.

¹⁴¹ Tirmizî, Cihad 11.

¹⁴² Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, İstanbul 1997, s. 92.

¹⁴³ Tirmizî, Ridâ' 11.

zikreder: “Kişi zevcesinin yüzüne baktığı vakit, zevcesi de onun yüzüne bakarsa Allah her ikisine rahmet nazarıyla bakar. Keza erkek hanımının ellerini avucuna alsa, o da eşinin ellerini tutarsa parmaklarının arasından günahları dökülür”¹⁴⁴. Kocasına itaat etmesi de kadının başlıca sorumluluklarından biridir. Kurân-ı Kerîm’de: “İyi kadınlar itaatlı olanlardır. Allah kendi haklarını nasıl korudu ise onlar da öylece göze görünmeyeni koruyanlardır”¹⁴⁵ buyrulur. Ayetteki “göze görünmeyen” (gayb), ifadesi ailenin malı, sırları, namusu, hatta kadının karnındaki çocuk olarak tefsir edilmiştir.¹⁴⁶

Kadının kocasına itaat edeceği başka bir husus onu cinsi iktidar konusunda tanımasıdır. Meşru mazereti olmadığı halde bu konuda kocaya itaatsızlığı İslam tasvip etmemektedir.¹⁴⁷ Hatta İbn Hazm eşlerin birbirlerine karşı olan söz konusu vazifelerinin, üzerlerine farz olduğunu söyleyerek¹⁴⁸ bu durumun koca için de söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Kadının kendi kocasına itaatının sınırları sünnetle tespit olunmuştur. Nitekim, erkek kadının nafîle ibadetine karışabilirse de, namaz, oruç, ebeveyni ziyaret, dinî meseleleri öğrenme gibi dinen sorumlu tutulduğu hiçbir farz ibadetine kesinlikle karışamaz ve hatta yardımcı olmakla görevlidir.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Mûnâvî, Muhammed Abdurrauf, *Feyzu'l-kadîr Şerhu'l-Câmii's-sagîr*, Beyrut 1938, II, 333.

¹⁴⁵ Nisa (4), 34.

¹⁴⁶ Topaloğlu, *a.g.e.* s.93.

¹⁴⁷ bk. Buhârî, Nikâh 85; Müslim, Nikâh 20; Dârimî, Nikah 38.

¹⁴⁸ İbn Hazm, *a.g.e.* X, 40.

¹⁴⁹ bk. Tozduman, Aysel Zeynep, *İslâm'da Kadının Hakları*, Ankara, ts., s. 99-100.

b. Ev işlerini yapması

Hız. Peygamber'in ev işleriyle ilgili tutumunu incelemek konumuz açısından önem arz etmektedir. "Resûl-i Ekrem evde bulunduğu zaman ne yapardı" sorusu üzerine Hz. Aişe: "Ailesinin hizmetinde bulunurdu ve ezan okununca namaza giderdi"¹⁵⁰ cevabını vererek Hz. Peygamber'in ev halkının hizmetinde bulunduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber, devlet memurunun beytül maldan karşılanması gereken tabî ihtiyaçlarını sayarken hanım ve mesken ile birlikte hizmetçiyi de saymıştır.¹⁵¹ Nitekim Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Mâlik gibi müctehidler kadının hukuken ev hizmetlerini yapmakla yükümlü olmadığı hükmüne varmışlardır.¹⁵² Buna rağmen ashabın hanımlarının ev işlerini yaptığı ve Resûl-i Ekrem'in de bunu takdirle karşıladığı bilinen bir gerçektir. Esmâ binti Ebî Bekr kendi aile hayatını şöyle anlatıyor: "Zübeyr benimle evlendi. Ama kendisinin yer yüzünde mal ve köle nâmına atından başka hiçbir şeyi yoktu. Ben onun atına yem veriyor; nafakasına bakıyor, işlerini görüyor, su devesinin yemesi için hurma çekirdeği kırıyor, hamur yoğuruyordum. Zübeyr'e Resûlullah'ın ikta' olarak verdiği araziden elde ettiğimiz hurma çekirdeğini başımın üstünde taşıyordum"¹⁵³ Hz. Esmâ'nın saydığı hizmetler hakkında Nevevî şunları zikrediyor: "Bütün bunlar iyilikten ve insanların alıştığı mürüvvetlerden sayılır. Kadın bu sayılan hususta kocasına hizmet eder, yemek hazırlar, çamaşır yıkar ve diğer işleri görür. Ama bunların hiçbirisi kadına vacib değildir, hatta hiçbirini yapmasa bile günahkâr olmaz ve kocasının eşini bu konularda zorlaması câiz değildir. Kadınların bu hizmetleri yapması

¹⁵⁰ Buhârî, Nafakât 8.

¹⁵¹ Azîmâbadî, *Avnu'l-ma'bûd*, Medine, 1968, VIII, 161-162.

¹⁵² Tozduman, *a.g.e.* s. 78.

¹⁵³ Müslim, Selam 14.

güzel bir âdettir. İslâm'ın ilk zamanlarından bugüne kadar kadınlar bu âdet üzere devam edegelmişlerdir. Kadına ancak iki şey vacib olur. Birincisi kendini kocasına teslim etmesi, diğeri ise onun evinden ayrılmaması.”¹⁵⁴ Resûl-i Ekrem'in kızı Hz. Fâtima'nın el değirmeni kullanmaktan ellerinin yara olduğu, hatta sadece değirmen çevirmeyip, su taşıdığı, ev süpürdüğü, yemek pişirdiği bilinmektedir.¹⁵⁵

Her ne kadar kadına ev işlerini yapmak dînen vacip değilse de gerek eşinin yükümlülüklerine ortak olmak gerek sevgi ve saygının pekişmesi için ailenin bazı sorumluluklarını kendi üzerine almalıdır.

D. ANA VE BABANIN ÇOCUKLARI ÜZERİNDE HAK VE SORUMLULUKLARI

Eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları olduğu gibi, çocuklarına karşı da sorumlulukları vardır. Ebeveyn ile çocuk arasındaki karşılıklı etkileşmenin çocuğun kişiliğinin gelişmesinde son derece önemli olduğu bu gün bilinen bir gerçektir. Etkileşmenin belirli modelleri çocuğun duygusal gelişiminin dengeli olmasına ve onun toplumun diğer fertlerine göstereceği reaksiyona yansıyacaktır.¹⁵⁶ Çocuğun ebeveyn tarafından sevilmesi ve sıhhatli şefkatin verilmesi çocuğun duygusal dengesini sağlayan önemli bir faktördür. Buna karşı aşırı sevgi çocuğun olgunlaşmasını, bağımlı bir kişilik geliştirmesini, kendine güvensizliği doğuran faktörler olacaktır.¹⁵⁷ Bu sebeple dinimiz, çocuğun sağlam bir zihin ve ahlak

¹⁵⁴ Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu Muslim*, Beyrut 1892, XIII, 164-165.

¹⁵⁵ bk. Ebu Davud, Edeb, 109.

¹⁵⁶ Nephan Saran, “Aile Hayatı ve Toplum”, *Aile Yazıları*, III, 138.

¹⁵⁷ Saran, *a.g.m.*, III, 138.

yapısının oluşması için onun doğumundan olgunlaşmasına kadar anne ve babaya bazı sorumluluklar yüklemiştir.

1. Annenin çocuğa süt emzirmesi

Anne sütünün çocuğun gelişimi için eşsiz bir gıda olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Bu sebeple annenin kendi çocuğu üzerindeki en başta gelen hakkı ona süt vermesidir. Anne sütü çocuğun ilk aşamadaki gelişmesine yardım ettiği gibi onu bir çok hastalıklardan da muhafaza etmektedir.¹⁵⁸ Sünnet, süt devresi içerisinde verilen gıdanın çocuğun karakterine tesir ettiğini ifade etmektedir.¹⁵⁹ İslâm hukukçuları: “Anneler çocuklarını tam iki sene emzirirler”¹⁶⁰ âyet-i kerîmesine dayanarak süt emme müddetinin iki sene olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶¹ Çocuğa kendi annesi süt verebildiği gibi, onu başka bir süt annesi de emzirilebilir. Süt devresi içerisinde verilecek gıdanın çocukta husule getireceği tesire inancın bir başka tezâhürü, ihtiyaç anında aranacak süt annesi hususundaki tavsiyede kendini göstermektedir. Nitekim rivayetler Hz. Peygamber’in, süt annesi olarak ahmak kadınların seçilmesini yasakladığını ve “alınan sütle benzeme hasıl olur” dediğini kaydetmektedir.¹⁶² İmâm Mâlik hristiyan sütannesi tutulup tutulmayacağı sorulduğunda menfi cevap vererek bunu şu gerekçeye dayar: “Çünkü onlar şarap içerler, domuz eti yerler. Ben çocuğu bu yediği şeylerle besleyeceklerinden korkarım...”¹⁶³. Mezkur gerekçelere dayanarak, çocuğun sağlıklı bir

¹⁵⁸ Ahmed Ferec, *a.g.e.* s. 155.

¹⁵⁹ Canan, Kütüb-i sitte, XVI, 41.

¹⁶⁰ Bakara (2), 233.

¹⁶¹ bk. Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1980, VII, 375

¹⁶² Canan, Kütüb-i sitte, XVI, 41.

¹⁶³ Canan, Kütüb-i sitte, XVI,42

şekilde büyümesi için annenin süt verme sorumluluğunun yerine getirmesi gerektiği sonucuna varıyoruz.

2. Güzel isim koyma ve Akika kurbanı kesme

Çocuğa güzel bir isim verilmesi ebeveyn üzerine bir haktır. O, nesepte babasına tabi olduğu için bu hak babaya aittir. Çünkü ismin verilmesi, nesebin ve neseplenen şahsın tanıtılması demektir.¹⁶⁴ Dinimize göre dünyaya gelişinin yedinci günü çocuğa isim vermek müstehaptır.¹⁶⁵ Hz Peygamber ismin şahıs üzerindeki psikolojik tesirine dikkat çekerek, ashabını kötü isim kullanmaktan men ederdi. Nitekim Sahih-i Müslim’de geçen bir rivayete göre Resûl-i Ekrem: “Sakin çocuğuna Yesar (Kolaylık), Rabah (Kazanç), Necah (Kurtuluş) ve Eflah (Felaha eren) isimlerini verme”¹⁶⁶ buyurmuştur. O (s.a.v.) bunu bizzat kendisi uygulayarak ashabından bazı şahısların isimlerini değiştirmiştir.¹⁶⁷ Gerek Hz. Peygamber’in bu konudaki uyarıları, gerek uygulamaları çocuğun toplumdaki huzurunu hedef alan amaçlardır.

Akika kurbanı da anne ve babanın çocuk üzerindeki haklarından sayılmaktadır. Bu kurban çocuğun dünyaya gelişinin yedinci günü kesilir.¹⁶⁸ Her ne kadar erkek için iki ve kız için bir koyun boğazlanacağı hususunda rivayetler mevcut ise de¹⁶⁹ Resûl-i Ekrem’in Hz. Hasan için bir akika kurbanı kestiği rivayet

¹⁶⁴ bk. İbn Kayyim el- Cevziyye, *İslâm’da Çocuk Bakımı ve Terbiyesi*, çev. Mahmut Kısa, Konya 1994, s.178

¹⁶⁵ İbn Kayyim a.g.e. s.136.

¹⁶⁶ Müslim, Edeb 2.

¹⁶⁷ Müslim, Edeb 3.

¹⁶⁸ Tirmizî, Edâhâ 23.

¹⁶⁹ Ebu Davud, Akika 21.

edilmiştir.¹⁷⁰ Akika kurbanının hikmet ve faydalarını İbn Kayyim şöyle açıklıyor: “Akikanın faydalarından biri de, dünyaya geldiği ilk anlardan çocuk adına kesilmek suretiyle, kendisiyle Allah’a yaklaşan bir kurban olmasıdır. Çocuk bundan son derece istifade eder. Akika, çocuğu rehin olmaktan kurtarır. Zira o, akikası karşılığında rehin tutulmakta idi. Akika, çocuğun güzelce yetişmesinde, sağlık ve esenliğinin devam etmesinde, şeytanın zararından korunmuş olarak ömrünün uzamasında bir sebep olur.”¹⁷¹

3. Erkek çocuğun sünnet edilmesi

Sünnet olma, fitri bir olay olup çocuğun anne ve babası üzerindeki hakkıdır. Hz. Peygamber: “Beş şey fitrattandır: “Sünnet olmak, etek tıraşı, bıyığı kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altlarını yolmak”¹⁷² buyurarak sünnet olmayı fitrat hasletlerinin başında zikretmiştir. Sünnet olma Şafii’nin de aralarında bulunduğu birçok ulemâya göre vacip sayıldığı halde, Hanefiler ve Malikiler’e göre sünnettir.¹⁷³ Sünnetin vakti hakkında alimler arasında ihtilaf vardır. Çocuğun yedi yaşında, on yaşında ve son sınır olarak on iki yaşında sünnet edileceği konusunda görüşler mevcuttur.¹⁷⁴ Sünnet olmanın temizlik, nezafet, yaratılışı güzelleştirme gibi birçok faydası vardır. Nitekim “sünnet olma” olayı İslâm’ın da şiarı sayılmaktadır. İbn Kayyim, “Sünnetin, hanifler nezdinde haça tapanların vaftizi

¹⁷⁰ Tirmizî, Edâhâ 20.

¹⁷¹ bk. İbn Kayyim, *a.g.e.* s.92-93.

¹⁷² Müslim, Tahâre 16.

¹⁷³ Davudoğlu, *a.g.e* II, 357.

¹⁷⁴ Davudoğlu, *a.g.e.* II, 357.

mesabesinde olduğunu” ifade etmiştir.¹⁷⁵ Müslüman anne ve baba bu sorumluluklarını ifa etmekle hem fitratın gereğini yerine getirmiş, hem de Hz. Peygamber’in sünnetine uymuş olurlar.

4. Çocuğa eğitim verme

İslâm, insanı balîğ oldukta mükellef tutar. Balîğ olana kadar ise mükellef olacağı bilgileri aile verir. Bu sebeple aile, ilk eğitim ocağı gibi tanımlanabilir. Aile terbiyesinin hedefi Allah’a ve ebeveyne karşı sorumluluk şuurunun verilmesidir.

Aile, çocuklarının bu mükellefiyetlerini yerine getirebilmeleri için gerekli olan formasyonu çocuklarına buluş öncesi devrede vermelidir.¹⁷⁶ Çocuğun dünyaya gelişinin ilk safhalarında, kulaklarına okunan ezan ve kamet, kendisi için kesilen akika kurbanı, süt annesinde aranan şartlar bu terbiyenin ilk safhasını oluşturmaktadır. Hz. Peygamberin sünneti, çocuk doğduktan itibaren bâlîğ oluncaya kadar kendisine uygulanacak terbiye metodu içermektedir.

Çocuklara karşı merhametli olup, aralarında fark gözetmemek, çocuğun kişiliğinin oluşmasında önemli faktörlerden biridir. Nitekim, Resûl-i Ekrem ahabından bir kişiye çocuklarından yalnız birine yapacağı hibe konusunda şahitlik etmemiş ve diğer çocuklarına da aynı şekilde hibe etmeği tavsiye etmiştir.¹⁷⁷ Hadis alimleri çocukları öpme konusunda bile adil davranmak gerektiğini kaydetmişlerdir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ İbn Kayyim, *a.g.e.* s.241.

¹⁷⁶ bk. İbrahim Canan, “İslâm’da aile terbiyesi”, *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, İstanbul 1996, s.32.

¹⁷⁷ Tirmizî, Ahkâm 30.

¹⁷⁸ Tirmizî, Ahkâm 30.

Çocuğu hayata alıştırmak ve kılık kıyafetine dikkat etmek de onun yetişmesi adına çok önemlidir. Kıymetli elbiseler giydirip, onu şımartmamak gerekmektedir. Zira çocuk, ilk yetişme çağlarında ihmal edilirse, ahlakı bozulur, yalancı, hâsid, hırsız ve benzeri birçok kötü huylar peyda eder.¹⁷⁹ Zamanın şartlarına göre çocuğa, hayati önem taşıyan bilgilerin verilmesi de zaruridir. Nitekim Resûl-i Ekrem: “Erkek çocuklarınıza yüzmeyi ve ok atmayı, kız çocuklarınıza da ip eğirmeyi öğretiniz”¹⁸⁰ buyurmaktadır.

Çocuğu yaptığı işlerden dolayı mükafatlandırmak bir başka terbiye metodudur. Gazâlî: “Ne zaman güzel ahlâk ile alâkalı iyi bir hareket görülürse çocuğu sevindirecek şekilde mükafatlandırılmalı ve şayet hatalı hareketler görülürse, görmezlikten gelmeli, gizli kusurlarını araştırıp teşhir etmemelidir”¹⁸¹ diyerek konunun terbiyevi boyutunu ifade etmiştir. Nitekim, Hz. Enes: “Resûlullah (s.a.v.)’e dokuz sene hizmet ettim, yaptığım bir iş için “niçin böyle yaptın”, yapmadığım bir iş için “niçin şöyle yapmadın” demedi”¹⁸² buyurması gerek Resûl-i Ekrem’in terbiye metodu gerek mükafatlandırma konusunun çocuk üzerinde bıraktığı olumlu etkiye misal teşkil etmektedir.

İlim öğrenmek de çocuğun anne-babası üzerinde haklarından biridir. “İlim öğrenmek her müslüman üzerine farzdır”¹⁸³ hadis-i şerifinin gereğince baba hem üzerine vacip olduğu miktarda ilim öğrenmeli, hem çocuklarına öğretmelidir. Hz. Peygamber okuma-yazmanın çocuğa babası tarafından öğretilmesi gerektiğini

¹⁷⁹ Gazâlî, *İhyâu ‘ulûmi’ d-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul 1974, III, 166.

¹⁸⁰ Münâvî, *a.g.e.* IV, 267.

¹⁸¹ Gazzâlî, *a.e.* III, 167.

¹⁸² Ebu Davud, Edeb 1.

¹⁸³ İbn Mace, Mukaddime 17; Münâvî, *a.g.e.* IV, 267.

belirtmiştir.¹⁸⁴ İslam alimleri öncelik sırasına göre çocuğun öğrenmesi gereken ilimleri tespit etmiş ve dinî ilimlere öncelik tanımışlardır. Nitekim terbiye meseleleri üzerinde yazılan ilk sistematik eserlerde, dinî bilgi verilmeden veya din bilgisi de verme şartı koşulmadan sırf dünyevî bilgiler öğretmek üzere çocuk için hoca tutmanın caiz olmadığı belirtilmiştir.¹⁸⁵ Hz. Peygamber çocuğun altı-yedi yaşlarında namaza alıştırılması gerektiğini zikretmiştir.¹⁸⁶

5. Evlendirme

İslâm, evladın evlendirilmesini de anne-baba üzerindeki haklardan saymaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi evlenmek ferdin dinî yaşantısı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu açıdan Hz. Peygamber çocukların genç yaşta evlendirilmesi hususunda ebeveyni ikaz ederek buluş çağına erince, gençlerin vakit geçirilmeden evlendirilmesini, aksi takdirde onların işleyeceği günaha babalarının ortak olacağını belirtir.¹⁸⁷

E. ÇOCUKLARIN ANNE ve BABA ÜZERİNDEKİ HAK ve SORUMLULUKLARI

Anne ve babanın çocuk üzerindeki hakları onu yetiştirip toplumun sağlam birer üyesi haline getirmek olduğu gibi çocuğun da buna karşılık bazı sorumlulukları vardır. Çocukların gerek anne ve babalarına gerek diğer büyüklere karşı yapması gereken

¹⁸⁴ Münâvî, a.e. II, 538.

¹⁸⁵ Kâbisî, Ali b. Muhammed, *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, çev. Süleyman Ateş, Hıfzurrahman R. Öymen, Ankara 1966, s.44-45.

¹⁸⁶ Ebu Davud, Salat 26.

¹⁸⁷ Tebrizî, Muhammed b. Abdullah, *Mişkâtü'l- Mesâbih*, Dimaşk 1961, II, 170.

yükümlülükler Hz. Peygamber'in sünnetiyle tespit olunmuştur. Onların kendi ebeveyni üzerinde en büyük hakları, onlara itaat etmek ve yaşlandıkları zaman onları himaye etmektir.

1. Anne ve babaya itaat etmek ve onlara karşı saygılı olmak

Ana-babaya itaat etmek dinin emirlerindendir. Hatta Allah (c.c.) kendi hoşnutluğunu ebeveynin hoşnutluğuna bağlamıştır. Nitekim mezkur gerçek bir hadis-i şerifte: "Allah'ın rızası babanın rızasından geçer. Allah'ın memnuniyetsizliği de babanın memnuniyetsizliğidir"¹⁸⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber Allah'a ortak koşmamakla beraber anne-babaya isyan etmeği de büyük günahlardan saymıştır.¹⁸⁹ Anne ve baba Allah'ı inkar etseler bile, Allah'a ortak koşma konusu hariç diğer konularda çocukların onlara itaat etmesi gerekir.¹⁹⁰ Nitekim Şafîî alimlerden Abdusselâm, ana-babanın çocuğa her emrettiğine, çocuğun itaat etmesi gerekmediği gibi her yasak ettiği şeyi de yapmaması icap ettiğini söyleyerek bu konuda alimlerin ittifakı olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹

İslâm'da anne ve babaya saygılı olmak gerektiği gibi, onların mesabesinde olan teyze ve süt anneye de aynı sevgi ve saygıyı göstermek gerekmektedir. Nitekim, Tirmîzî'nin sahih olarak nitelendirdiği bir hadiste teyzenin, anne makamında olduğu ve gerek anneye gerekse teyzeye iyilik yapmanın büyük günahların kefareti

¹⁸⁸ Tirmîzî, Birr 3.

¹⁸⁹ Buhârî, *el-Edebu'l-mufred*, Beyrut 1985, s.22.

¹⁹⁰ Lokman (31), 15.

¹⁹¹ Yavuz, Fikri , *el-Edebu'l-mufred, Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1974, I,10.

yerine geçtiği ifade edilmektedir ¹⁹² Hz. Peygamber bir gün otururken süt annesinin geldiğini görünce hırkasını yere sererek üzerine oturtmuş ve ona gösterilmesi gereken saygıyı bizzat kendisi göstermiştir.¹⁹³ Ashabta bu alışkanlık ahlakın bir parçası haline gelmiş ve doğru bildikleri bir cevabı dahi saygısızlık olur diye söylemekten hicap etmişlerdir. Hz. Peygamber: “Müslümanların durumu o yeşil ağaca benzer ki, yaprakları hiç dökülmez, bu ağaç nedir?” diye sorduğu vakit Abdullah b. Ömer içinden “hurma ağacı” diye geçtiği halde yaşça küçük olduğu için sesini çıkarmaz. Hiç kimse cevâp veremez. Daha sonra durumu babasına anlatınca, babası: “Keşke konuşsaydın” der.¹⁹⁴

2. Yaşlandıkları zaman anne ve babayı himaye etmek

Anne ve babanın evladı üzerindeki haklarından biri de yaşlandıkları zaman onları himaye ederek gönüllerini almasıdır. Kurân-ı Kerîm’de: “Onlardan birisi yahut ikisi de yanında ihtiyarlık haline gelirlerse sakın onlara üff bile deme ve onları azarlama, ikisine de ikramlı söz söyle”¹⁹⁵ buyurulmaktadır. İslâm’da anne ve babaya hizmet etmek cihada denk tutulmuştur ¹⁹⁶ Onlara yalnız iyi muamele etmek değil, geçimlerini de temin etmek birer sorumluluk addedilmiştir. Nitekim Hz. Aişe’den gelen bir rivayette şöyle buyurulmaktadır: “Muhakkak ki, yediğinizin en temizini kendi

¹⁹² Tirmizî, Birr 6.

¹⁹³ Ebu Davud, Edeb 129.

¹⁹⁴ Buhârî, Edeb 89.

¹⁹⁵ İsrâ (17), 23.

¹⁹⁶ Buhârî, Edeb 3.

kazancınızdan olandır. Evlatlarınız da kendi kazancınızdır.”¹⁹⁷ Hadiste geçen ikinci husus, evlat malının anne ve babaya helal olduğunu gösterir. Tirmizî, mezkur hadisi teyit eder mahiyette ashabın: “Baba evladının malında tasarruf hakkına sahiptir ve onun malından dilediğini alır” dediğini kaydeder.¹⁹⁸ Bununla beraber kişinin yapacağı en yüksek iyiliklerden biri de, ölümünden sonra babasının dostlarını ziyaret etmektir.¹⁹⁹ Zikri gecen hak ve sorumluluklar bir aile içerisinde cereyan ettiği için çocukların anne ve babalarının kendi anne ve babaları ile olan ilişkileri onlar için birer örnek olacaktır ve böylece çocuklar da kendi anne ve babalarına aynı şekilde muamele edeceklerdir.

F. BOŞANMA

1. İslâm’ın boşanmaya bakışı

İslâm toplumunda aile büyük önem taşır. Bu sebeple aile müessesesi, devamlılık özelliği taşımakta ve geçici evlilik caiz görülmemektedir.²⁰⁰ Karı-koca arasında hak ve sorumluluklar tayin edilmekle bu müessesenin devam etmesi istenilmektedir. Anlaşma ve mutluluk yalnız karşılıklı fedâkarlıklarla sağlanacağı için Kurân-ı Kerim’de: “Eğer onlardan hoşlanmadınızsa, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da, Allah onda birçok hayırlar takdir etmiş bulunur.”²⁰¹ denilerek eşlere bir birinin hakkına riayet etmek emrediliyor. Nitekim Hz. Peygamber: “İnanmış bir koca inanmış eşini sevmelik etmesin. Onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu

¹⁹⁷ Tirmizî, Ahkâm 22.

¹⁹⁸ Tirmizî, Ahkâm 22.

¹⁹⁹ Müslim, Birr 4.

²⁰⁰ Müslim, Nikâh 3.

²⁰¹ Nisa (4), 19.

beğenir.”²⁰² buyurmuştur. Bununla birlikte, evliliğin sağlıklı bir şekilde devam etmemesi halinde İslâm boşanmaya izin vermektedir. Maddi sıkıntıya düşmek endişesiyle boşanmayı göze alamayan eşleri Kurân-ı Kerim: “Eğer eşler birbirinden ayrılırsa Allah, bol nimetinden her birini zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır).”²⁰³ ayetiyle teselli etmektedir.

Her ne kadar boşanmaya izin veriliyorsa da, Hz. Peygamber, Allah nezdinde en sevimsiz helâlin boşanma olduğunu belirtmiş²⁰⁴ ve zevkine düşkünlüğün sonucu olarak boşanmayı ön gören gerek erkek²⁰⁵ gerekse kadını²⁰⁶ kınamıştır.

2. Boşanmanın sebepleri ve şartı

Karısına karşı görevlerini yerine getirmekten ve geçimini sağlamaktan âciz olan kimseye dinî sorumluluğunun gereği olarak onu boşaması icap eder. Zira bu taktirde eşini boşamamak ahlakî problemlerin zuhur etmesine sebep teşkil edebilir.²⁰⁷ Evliliğin devamını mümkün kılmayacak derecede birbirinden nefret, şiddetli geçimsizlik, cinsî iktidarsızlık veya nefret yüzünden ruhen buna müsait olmamak, delilik, bazı hastalıklar, kocasının ortadan kaybolması²⁰⁸ gibi sebepler boşanmanın başlıca nedenleridir. İslâmî

²⁰² Müslim, Rida' 18.

²⁰³ Nisa (4), 130.

²⁰⁴ Ebu Davud, Talak 3.

²⁰⁵ İbnu'l-Hümâm Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethu'l-kadîr*, y.y. 1970, III, 465; Ahmed Ferrac Hüseyin, *Ahkâmu'l-usre fi'l-İslâm*, Beyrut 1991, s.35.

²⁰⁶ Ebu Davud, Talak 18; Tirmizî, Talak 11.

²⁰⁷ Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkıh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, Beyrut 1972, IV, 296-297.

²⁰⁸ bk. Topaloğlu, *a.g.e.*, s.145-147.

aile din merkezlidir. Bu sebeple Müslüman olan eşin dinden dönmesi boşanma sebeplerinden sayılmıştır.²⁰⁹

Boşanmanın şartı, erkek hakkında; âkil, bâliğ ve uyanık olmaktır. Nitekim çocuğun, mecnunun ve uyuyan kimsenin boşaması geçerli değildir.²¹⁰ Çocuk ve mecnun mükellef olmadığından boşamaları ile karıları boş olmaz. Boşanmanın kadın hakkındaki şartı ise; sahih nikâhla evlenmiş olmasıdır.²¹¹

3. Boşama salahiyeti ve hükmü

İslâm, prensip itibariyle boşama hakkını erkeğe vermiştir. Kurân-ı Kerim’de geçen: “Derken kadını bir daha boşarsa...”²¹², “Kadınlarınızı boşadığınız zaman...”²¹³, “Eğer bir eşi bırakıp da, yerine başka bir almak isterseniz...”²¹⁴, “Mümin kadınları nikâhlayıp da, henüz dokunmadan onları boşarsanız...”²¹⁵, “Kadınlarınızı boşamak istediğinizde...”²¹⁶ gibi ayetlerde boşanma eylemi erkeğe izafe edilmiştir. Hanımın da nikâh akdinde taraf olmasına rağmen boşama hakkının kadının değil de erkeğin elinde olmasının sebebi şu iki hikmete binaendir:

²⁰⁹ bk. Merğînânî, *a.g.e.* I, 253.

²¹⁰ Merğînânî, *a. e.* I, 264.

²¹¹ bk. Ekrem Doğanay, *İslâm’da Talâk’ın Hükmü ve Hikmetleri*, İstanbul 1984, s.12.

²¹² Bakara (2), 230.

²¹³ Bakara (2), 231-232.

²¹⁴ Nisa (4), 20.

²¹⁵ Ahzâb (33), 49.

²¹⁶ Talâk (65), 1.

a. Genellikle kadın erkekten daha duyguludur. Boşama hakkına o sahip olursa, olabilir ki aile hayatının yıkılmasına değmeyecek kadar basit sebeplerden dolayı bu hakkı kullanır.

b. Boşanmanın ardından mehr-i müeceli ödemek, iddet içinde nafaka, giyim ve diğer ihtiyaçlarını temin etmek gibi bir takım mali yükümlülükler gelmektedir. Bu sebeple bu sorumluluklar boşanma hakkını kullanmada erkeği daha tedbirli hareket etmeye zorlar.²¹⁷

Erkek boşama hakkına sahip olduğu gibi kadın da bu hakka sahiptir. Eğer erkek eşine “İstediğin zaman boşanma hakkına sahip olduğunu” söylerse kadın bu hakkı istediği zaman kullanabilir ve erkek verdiği bu salahiyeti geri alamaz.²¹⁸ Nitekim, kocasından boşanmak isteyen Sabit b. Kays'ın hanımı Hz. Peygambere gelip: “kocasını ahlâkında ve dininde herhangi bir kötülük bulunmamasına rağmen, ondan hoşlanmadığı için boşanmak istediğini”²¹⁹ ifade etmesi boşama hakkının kadına da ait olduğuna delalet eder.

İslam bilginleri: “Allah katında en sevimsiz helal” diye vasıflandırılmasına dayanarak, boşamayı harama yakın mekruh telakki etmişler²²⁰ ve zaman ve şeraite göre boşanmayı taksim etmişlerdir:

Kişi hanımını boşadığı zaman zinaya düşeceğini bilirse onun boşanması haramdır. Kişi evli kalmakta istekli ise veya neslinin çoğalmasını temenni ediyorsa, hanımıyla kalması onu herhangi vacip bir ibadeti yapmaktan alıkoymuyorsa ve hanımından ayrıldığı zaman zinaya düşme korkusu yoksa hanımını boşaması mekruhtur. Hanımı ile kalmasının

²¹⁷ Cezîrî, *a.g.e.*, IV, 370; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 285-286.

²¹⁸ Merğînânî, *a.g.e.* II, 276; İbnu'l-Humâm, *a.g.e.* IV, 99.

²¹⁹ Buhârî, Talâk 11.

²²⁰ bk. Cezîrî, *a.g.e.* IV, 296, 312.

kendisini nafaka ve diğer hususlarda harama düşüreceğini kesin olarak biliyorsa o halde boşama vacip olur.²²¹.

G. ÇOK EVLİLİK

1. İslâm'ın çok evliliğe bakışı

İslâm'dan önce çok evlilik sistemi, birçok kavimler tarafından tatbik edilmiştir.²²². Nitekim, daha önce de belirtildiği üzere İslâm'dan önceki semavi dinlerde de çok evliliğin yasaklanması konusunda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. İslâm, uygulanmakta olan çok evliliğe sadece bir sınır getirmiş ve onu bazı şartlara bağlamıştır. İslâm'da çok evlilik görüşüne dayanak teşkil eden ayet şöyledir: “Eğer yetimlerinin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer-üçer-dörder nikâh edin ve eğer bu surette adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız bir tane yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Bu adaletten sapmamanız için daha muvafıktır.”²²³ Hz. Peygamber'in bu ayetin inişinden sonra ashab arasında dörtten fazla hanımla evli olanlara: “bu eşlerden dört tanesini seçmesini”²²⁴ emretmesi, İslâm'ın bu konuda tavrını ortaya koymaktadır. Mezkur ayetten de anlaşılacağı gibi İslâm prensip olarak bir hanımla yetinmeyi ön görmüştür. İslam bilginleri çok evliliğin birçok hikmetine değinmiş hatta bazı durumlarda zaruret haline geldiğini ifade etmişlerdir:

Bazen kadın kısır olur, doğum yapamaz yahut onda kocasının cinsî arzularını karşılamaya engel bir hastalığı olur. Bu durumda

²²¹ bk. Zuhaylî, *u.g.e.* IX, 287-288.

²²² Hamidullah, *İslâm'a Giriş*, 136; Şelebî, *el-İslâm*, 221.

²²³ Nisa (4), 3

²²⁴ Tirmizî, Nikâh 33; İbn Mace, Nikâh 40.

ikinci evliliğin yapılması hem psikolojik olarak birinci hanımı, hem de ikinci hanımın çocuk doğurması kocayı mutlu eder.²²⁵

Erkek nüfusunun azalmasına sebep teşkil eden savaş zamanlarında da çok evlilik bir zaruret haline gelir²²⁶. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'da bire dört ya da altı nispetinde kadın sayısında artış olmuş ve Alman kadınları çok evlilik sisteminin yasal hale getirilmesi ve tatbik edilmesi için nümâyişler düzenlemişlerdir.²²⁷ Monogamide olduğu gibi poligamide de ideal olan adalettir. Bu çerçevede içinde en geniş anlamda adalet, mahrum kızların güvenliğini sağlayarak, sevgi ve şefkat dolu bir hayat sürmeleri için onlara yardım ederek, fuhuşu ve diğer cinsel sapkınlıkları kökünden önleme işlevi demektir.²²⁸

İslâm'da mevcut olan çok evlilik sisteminin: “eş sayısının dört ile sınırlandırılması”, “eşler arasında adaletin sağlanması” ve “adalet sağlanılmayacağı durumda bir tek hanımla yetinilmesi” gibi kendine has özellikleri vardır.

2. Çok evliliğin şartları

Çok evliliğin mubah olması için iki asıl şart koşulmuştur.²²⁹ Bunlardan birincisi hanımla arasında adaleti sağlamak, diğeri ise evlilik için mâli güce sahip olmaktır.

a. Hanımlar arasında adaleti sağlamak.

²²⁵ bk. Zuhaylî, *a.g.e.* IX, 137.

²²⁶ Şelebî, *el-İslâm*, s.225.

²²⁷ bk. Zuhaylî, *a.e.*, IX, 136.

²²⁸ İlyas Ba-Yunus, *a.g.e.* s.78.

²²⁹ Zahid Kevserî, Muhammed Zâhid b. el-Hasan, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Humus, 1968, s.80; Zuhaylî, *a.e.* IX, 135.

Çok evliliğin başlıca şartı hanımlar arasında adaletin sağlanmasıdır. Allah Taâlâ eşler arasında adaletsizliğe düşmekten korkma halinde bir hanımla iktifa etmeği emretmiştir. Hz. Peygamber: “Kim ki nikâhı altında iki kadın bulunur da, birisine fazla meylederse kıyamet gününe bir tarafı felçli olarak gelir”²³⁰ buyurmuştur. Eşler arasında adalet, esas itibariyle barınacak ev, geçimlerini sağlama, giyim kuşam, cinsi ilişki ve sevgi gibi mevzularda olacaktır.²³¹ Her ne kadar İslâm, insanı gücü yeteceği kadarıyla mükellef tutmuş ve sevgi, nefret gibi duygularla mükellef tutmamış olsa da Kurân-ı Kerim’de: “ Kadınlarınız arasında adaleti gözetmeye hırs gösterseniz bile, asla buna gücünüz yetmez. O halde büsbütün birine meyledip, diğerlerini askıda kalmış gibi bırakmayın”²³² denilerek sevgi konusunda hanımların ihmal edilmemesi emredilmiştir. Nitekim, Resûl-i Ekrem hanımları arsında adaletli davrandığı halde: “Allah’ım, bu benim elimden gelen adalettir. Senin sahip olduğun, fakat benim malik olamadığım adaletten beni mesul tutma”²³³ buyurarak insanın sevgide adalet konusundaki zaafına dikkat çekmiştir.

b. Mâli güce sahip olma

Bir veya daha fazla evlilik, masraflarını ve külfetini gerçekleştirmeye gücü yetmeyen kişi için helal değildir. Zira koca üzerine vacip olan, nafakayı devâmlı olarak sağlamaktır.²³⁴ Hz. Peygamber: “ Ey gençler topluluğu ! Sizden kimin evlenmeye gücü

²³⁰ Ebu Davud, Nikâh 39.

²³¹ bk. Kâsânî, Ebu Bekr b. Mes’ud, *Bedâiu’s-sanâi’ fî tertibi’s-şerâi’*, Beyrut 1982, II, 332.

²³² Nisa (4), 129.

²³³ Ebu Davud, Nikâh 39.

²³⁴ Zuhaylî, *a.g.e.*, IX, 136.

yeterse hemen evlensin”²³⁵ buyurmuştur. Mezkur hadiste geçen “gücü yetme” ifadesini İslâm bilginleri “mali iktidara sahip olma”²³⁶ şeklinde yorumlamışlardır.

²³⁵ Müslim, Nikâh 1.

²³⁶ bk. Nevevî, *a.g.e.*, IX, 173-174; Zuhaylî, *a.e.*, IX, 136

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ve EŞLERİNİN AİLE İÇİ İLİŞKİLERİ

I. HZ. PEYGAMBER'İN HANIMLARI İLE İLİŞKİLERİ

Hiz. Peygamber hem Allah elçisi hem de insanlardan biridir. Diğer insanlar gibi evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, ailesine meskenler temin etmiş ve ev halkının nafakasını sağlamıştır. Sade bir hayat yaşayan Hiz. Peygamber, ailesini de bu yaşantıya alıştırmış ve hanımları başka kadınların sahip oldukları dünya ziynetlerine sahip olma arzusu içinde olamamışlardır. Ancak hayat şartlarının ağırlığına tahammül gösteren Peygamber ailesi azla iktifa etmiş ve vahyin nazil olduğu evde mutlu olmuşlardır. Hiz. Peygamber birçok alanda hanımlarına destek olmuş, onlara ev işlerinde yardım etmiş, kendi işini kendisi yapmış, gerekli hallerde hanımlarıyla istişare etmiş, aynı zamanda onları ilim öğrenmeye teşvik etmiş, onlarla yarışlar düzenlemiş, şakalaşmış, dertlerini dinlemiş, onların akrabalarına da ikramda bulunmuştur. Değişik kültürlerde yetişmiş hanımlar olma özelliğine sahip müminlerin anneleri Resûl-i Ekrem karşısında adalet bakımından aynı statüye sahip olmuşlardır. Ancak zamanla eşlerinin fazla nafaka isteğinde bulunması Hiz. Peygamber'i üzmüş ve "îlâ"²³⁷ diye bilinen meşhur olayın vukuuna sebep olmuştur.

²³⁷ İlâ: Bir kimsenin karısı ile bir müddet cinsi münasebette bulunmayacağına yemin etmesidir. (Geniş bilgi için bk. Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 299.)

Hız. Peygamber'in hanımları O'nun vefatından sonra gerek kadınların özel durumları gerekse ailevi konularda müslüman kadınlar için birer danışman vazifesini görmüşlerdir. Bu hanım müfessirler ve danışmanlar zümresi, hayatlarının sonuna kadar müminler topluluğunda en büyük yetkililer olarak aynı vazifelerini yerine getirmişlerdir.²³⁸

A. MESKEN VE EV EŞYALARI

Hız. Peygamber'in evi konusunda gelen rivayetler incelendiğinde, evinin çok sade olduğu ve içerisinde fazla eşya bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber evlendiği her yeni eşine bir ev inşa etmiştir. "Hücre" diye anılan bu evler mütevâzı birer odadan ibarettir. Hız. Aişe'nin: "Resûl-i Ekrem ikindi namazını kıldıktan sonra hanımlarına teker teker uğrar ve en son beni ziyaret ederdi"²³⁹ demesi her eşi için ayrı bir hücre inşa edildiğine delalet etmektedir. Hız. Peygamber evinde nafilé namaz kılarken secdeye gittiğinde Hız. Aişe'nin ayaklarını çekmesi ve secdeden kalktığı zaman yeniden uzatması²⁴⁰ hadisesi, Hız. Peygamber'in evinin boyutu hakkında bir fikir vermektedir. Peygamber hücrelerinde yaygın bir şekilde perde kullanılmıştır. Fakat Resûl-i Ekrem evlerin fazla süslenmesini hoş karşılamaz ve kapının üzerine halı asan Hız. Aişe'ye: "Allah taş ve toprağa elbise giydirmenizi emretmemiştir" diyerek halıyı indirir.²⁴¹

²³⁸ Geniş bilgi için bk. Hamidullah Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993, II, 670.

²³⁹ Ahmed b. Abdullah et-Taberî, *es-Sımtu's-semîn fi menâgibi ümmehâti'l-mu'minin*, Beyrut 1998, s. 45; Şâmî, Muhammed b. Yûsuf, *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşad fi sîreti hayri'l-ibâd*, Kahire 1998, XII, 64.

²⁴⁰ Müslim, Salat, 51.

²⁴¹ Müslim, Libas 26.

Bazı rivayetler Hz. Peygamber'in evinde hurma kütüğünden bir leğen bulundurduğunu haber verir.²⁴² Hz. Peygamber evinde en zaruri eşyaları bulundurmuş ve kendi yastığı ve döşegi de içi lif dolu deriden ibaret olmuştur.²⁴³ Ensardan bir kadının hediye ettiği içi yün dolu döşegi Hz. Aişe Resûl-i Ekrem'in lif döşegi ile değiştirtince hayatı boyunca mütevazı bir hayatı tercih eden Hz. Peygamber bu olaya kızmış ve o döşegin geri verilmesini emretmiştir.²⁴⁴

Peygamber eşleri de sade ev eşyalarına ve sade elbiselere sahip olmuşlardır. Hz. Peygamber onları ipek elbise giymekten, altın kullanmaktan, gümüş kaplarda su içmekten, kırmızı ve sert elbise giymekten menetmiştir. Hatta Hz. Aişe'nin: "Ey Allah'ın Resûlü bir şeyi bağlamak için küçük bir altın parçası da mı kullanamayız?" sorusuna Hz. Peygamber: "Hayır" diye cevap vermiş ve "Bağlayacağınız şeyi gümüşten yapın ve üzerini safran ile kaplayın"²⁴⁵ diye ilave etmiştir.

B. PEYGAMBER AİLESİNİN GELİRLERİ VE GEÇİMİ

Hz. Peygamber geniş bir aileye sahip olmuştur. Hem Peygamber olarak risalet vazifesini yerine getirmiş hem de aile reisi olarak ailesinin geçimini temin etmiştir. Hz. Peygamber, ailesinin nafakasını çeşitli kaynaklardan sağlamıştır. Ancak Peygamber ailesi geçim konusunda çok zorluklara katlanmışlardır. Hz. Aişe: "Resûl-i Ekrem vefat edene kadar ailesinin iki gün ardarda buğday ekmeği yiyerek karnını doyurmadığını zikrederek"²⁴⁶ bu gerçeği ifade etmektedir.

²⁴² Ebû Davud, Teharet 13.

²⁴³ Müslim, Libas 6; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 335.

²⁴⁴ Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s. 68.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 88.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 398.

1. Peygamber ailesinin gelir kaynakları

Hiz. Peygamber Hiz. Hatice ve Sevide hariç evliliklerinin hepsini Medine döneminde yapmıştır. Kaynaklar Hiz. Peygamber'in ailesinin hicri 3. ve 4. yıllara kadar ne gibi gelir kaynaklarına sahip olduğu hususunda bir bilgi vermemektedir.²⁴⁷ Peygamber ailesinin başlıca gelir kaynağı sahip olduğu hurma bağlarıdır. Nitekim Sahabe, Kurayza ve Nadiroğulları arazileri fethedilinceye kadar Hiz. Peygamber'e hurmalık bağışında bulunmuştur ve O, bu fetihten sonra söz konusu arazi bağışlarını kabul etmemiştir.²⁴⁸ Hiz. Peygamber Nadiroğulları hurmalığından elde ettiğı mahsulü satar ve ailesinin bir yıllık nafakasını ayırırdı. Gelirin geri kalan kısmını da devlet malına katardı. Hiz. Peygamber bu adetine hayatı boyunca devam etti.²⁴⁹ Resûl-i Ekrem eşlerinin her birine Hayber'in gelirinden 80 vesk²⁵⁰ hurma ve 20 vesk buğday tahsis etmişti.²⁵¹ Peygamber ailesi zekat malı yemez, hediye kabul ederdi.²⁵² Bu sebeple aile gelirinin belirli bir kısmı da verilen hediyelerle sağlanırdı. Hatta ashap, Resûl-i Ekrem'in Hiz. Aişe'ye olan sevgisini bildikleri için hediyelerini onun evinde takdim etmeye çalışırlardı.²⁵³ Hiz. Peygamber'e takdim edilen hediyeler arasında hurma, hayvanlar, pişmiş hazır yemekler, diğer yiyecekler ve süt gibi içecekler yer almaktaydı.²⁵⁴ Hediyelerin genellikle yiyeceklerden ibaret olması

²⁴⁷ bk. Yeniçeri, Celal, "Hiz. Peygamber ailesinin geliri, geçimi ve bıraktığı miras", *Hiz. Peygamber ve aile hayatı*, İstanbul, ts., s.354.

²⁴⁸ Buhari, Cihad 211.

²⁴⁹ Buhari, Nafakât 2.

²⁵⁰ İslamiyetin ilk yıllarında 1 vesk 60 sa' yani 194,3 kilogramdı.

²⁵¹ İbn Sa'd, a.g.e , VIII, 56, 64-65, 119-120, 127.

²⁵² Buhari, Zekat 61; Müslim, Zekat 50.

²⁵³ bk. Taberi, *es-Sımtu's-semîn*, s.47.

²⁵⁴ Buhari, Hibe, 1.

ashabın, Peygamber ailesinin günlük geçimine katkıda bulunduğunu göstermektedir. Hz. Ümmü Seleme'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber'in sahip olduğu deve sürüsü Hind ve Esmâ adlı iki hizmetçi tarafından Uhud ve el-Cemâ' otlaklarında gün aşırı otlatılır ve eve gelen sürüler sağılıp, sütleri akşam içeceği olarak misafirlere ikram edilir ve kalan süt ile ayrıca sabah sütü Resûlullah'ın hanımlarına dağıtıldı.²⁵⁵ Hz. Ümmü Seleme ayrıca Hz. Peygamberin her hanımına ayrı bir isimle anılan deve tahsis ettiği ve Resûlullah'ın da herkesinkinden daha bol süt veren farklı bir devesi bulunduğunu kaydettikten sonra: "Geçimimizin büyük bir kısmı develerden ve davarlardandı." diye ilave eder.²⁵⁶

2. Geçim sıkıntısı

Hz. Peygamber'in kalabalık bir aileye sahip olması beraberinde geçim sıkıntısını da getirmiştir. Bakmakla yükümlü olduğu şahıslar arasında hanımları, kendi çocukları, dul hanımlarının çocukları, hizmetçileri²⁵⁷ ve azadlı köleleri²⁵⁸ vardı. Her ne kadar değişik gelir kaynaklarına sahip olsalar da Peygamber ailesi, Resûl-i Ekrem'in vefatına kadar geçim sıkıntısına maruz kalmışlardır. Hz. Aişe kendi yeğenine çektikleri sıkıntıları şöyle anlatmaktadır: "Biz hilâli, sonra tekrar hilâli, iki ay içerisinde üç hilâli (üçüncü ayın hilâlini) görürdük de hâlâ Resûlullah'ın hanelerinde ateş yanmadığı olurdu. Yeğenin: "Peki teyze sizi geçindiren neydi ? sorusu üzerine Hz. Aişe: "İki siyah madde, yani hurma ve suydı. Fakat, Hz. Peygamber'in Ensar komşularının bağışları olurdu. Onlar Resûlullah'a süt ikram

²⁵⁵ bk. İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 494-495.

²⁵⁶ bk. İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, 494.

²⁵⁷ bk. Muhammed Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibu'l-idâriyye*, Beyrut, ts., I, 31-35.

²⁵⁸ bk. Kettânî, *a.e.*, I, 27.

ederlerdi de O da bize bu sütün içirirdi”²⁵⁹ diye cevap verir. Başka rivayette Hz. Aişe: “Resûlullah vefat ettiği zaman evimde, bana ait rafta bulunan yarım arpa ekmeğinden başka, insanın yiyeceği hiçbir şey yoktu”²⁶⁰ buyurarak Peygamber ailesinin geçim sıkıntısını dile getirmektedir. Kaynaklarda mezkur rivayetlere benzer birçok hadis, Hz. Pegamber’in ailesinin maişet sıkıntılarına katlandığını ifade etmektedir.

C. HANIMLARINA EŞİT MUAMELEDE BULUNMASI

Çok eşli erkeklerin hanımları arasında adaleti sağlaması İslâm’ın emridir. Hatta çok evliliğin esas şartı daha önce de değindiğimiz gibi, hanımlar arasında adaletin sağlanmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber: “Kim ki nikâhı altında iki kadın bulunur da, birisine fazla meylederse kıyamet gününe bir tarafı felçli olarak gelecektir.”²⁶¹ buyurmakla hanımlar arasında adaleti sağlamanın kişinin dini için ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.

1. Hukûki eşitlik

Hz. Peygamber bütün hanımlarına eşit muamelede bulunmuş ve: “Sizin en hayırlınız ailesine karşı hayırlı olandır ve Ben ailesine karşı en hayırlı olanınızım”²⁶² buyurmakla, ashabına her alanda olduğu gibi, aile alanında da örnek olmuştur. Mezkur hadiste geçen “hayırlı” ifadesi karı koca hakları bağlamında bütün ailevi ilişkileri kapsamaktadır. Nitekim, buna Hz. Peygamber’in hanımlarıyla olan ailevi ilişkileri örneğinde şahit olmaktadır. O, hiçbir hukuki konuda

²⁵⁹ Buharî, Hibe 1.

²⁶⁰ Buharî, Cihâd 202.

²⁶¹ Ebu Davud, Nikâh 39; Beyhâkî, *a.g.e.*, II, 75.

²⁶² Ebu Davud, Nikâh 39.

bir hanımını diğerine üstün tutmamıştır. Hz. Aîşe: “Resûl-i Ekrem bizi birbirimizden üstün tutmamış²⁶³ ve sefere çıktığında hanımları arasında kur’a çeker, hangi hanımına isabet ederse O’nunla beraber giderdi.²⁶⁴” buyurmakla eşitlik konusunda Hz. Peygamber’in tavrını ifade etmiştir.

Hz. Peygamber kendi günlerini eşleri arasında eşit bir şekilde taksim edip²⁶⁵, ikindi namazını kıldıktan sonra Hz. Aîşe’den başlayarak hanımlarını teker teker ziyaret ederdi²⁶⁶. O, Ümmü Seleme ile evlendiğinde onun odasında usulüne uygun olarak üç gün kalmış²⁶⁷ ve ona: “Eğer istersen senin yanında yedi gün kalırım, o zaman diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalmam gerekecek.”²⁶⁸ buyurarak eşitlik konusundaki tavrını değiştirmeyeceğini zikretmiştir. Hatta vefat edeceği sırada, hiçbir hanımının itiraz etmeyeceğini bildiği halde Hz. Aîşe’nin evinde kalması için diğer hanımlarından izin istemiştir.²⁶⁹

Müsnedlerde gerek Peygamber eşlerinin rivayetleriyle ilgili kısımlarda gerekse Kütüb-i sitte’nin ilgili bablarında Hz. Peygamber’in eşlerinin birini diğerine üstün tuttuğu yönünde hiçbir rivayete rastlanmamaktadır. Nitekim, eğer ailevi ilişkilere dair Peygamber hanımlarından biri rivayette bulunmuşsa diğer hanımları da aynı rivayeti nakletmişlerdir. Meselâ “Hz. Peygamber oruçluyken

²⁶³ Ebu Davud, Nikâh 39.

²⁶⁴ Ahmed .b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 448.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 448.

²⁶⁶ Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s. 45.

²⁶⁷ bk. Ahmed Davudoğlu, *a. g. e.* , VII, 393-396.

²⁶⁸ Müslim, Rıda’ 12.

²⁶⁹ Ebu Davud, Nikâh 39; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s.65.

hanımlarını öperdi” hadisi hem Hz. Aişe²⁷⁰ hem de Hz. Hafsa²⁷¹, Hz. Ümmü Seleme²⁷² ve Hz. Ümmü Habîbe’den²⁷³ veya “Hz. Peygamberle aynı kaptan yıkanırdık” hadisi hem Hz. Aişe²⁷⁴ hem de Hz. Ümmü Seleme’den²⁷⁵ rivayet olunmaktadır. Mezkur hadislerin de delalet ettiği üzere, Resûl-i Ekrem bütün ailevi ilişkiler konusunda hukukî bir eşitlik sağlamış ve çok eşli aile reislerine birer örnek olmuştur.

2. Hissî eşitlik

Kurân’da eşler arasında adaletin sağlanması emredilmektedir.²⁷⁶ Hz Peygamber de bu eşitlik anlayışına sadık kalmış ve hanımlarına eşit muamele etmiştir. Fakat, bir başka ayette: “Siz ne kadar özenseniz dahi kadınlar arasında adaleti sağlayamazsınız.”²⁷⁷ buyrulurken mutlak, adaletin sağlanılamayacağı ifade edilmiştir. İslâm bilginleri de mesken, nafaka, giyim kuşam konularında eşitliğin sağlanmasının mümkün olduğu halde, sevgi ve cinsel istek konularında mutlak adaletin sağlanamayacağı kanaatine varmışlardır.²⁷⁸ Nitekim Hz. Peygamber’in gecelerini paylaştırmada, nafakada, iltifatta, iyi davranmada, şakada, hanımlarına eşit muamele ettiği halde, “Yâ Rabbi! Benim elimde olan adaletim budur,

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 233.

²⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 226.

²⁷² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 241, 304.

²⁷³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 319

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 5.

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 241, 305; Buhârî, Hayız 22.

²⁷⁶ Nisa (4), 3.

²⁷⁷ Nisa (4), 129.

²⁷⁸ bk. Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşaf*, Beyrut, ts., I, 568; İbn Kesir, İsmail b. Ömer, *Tefsîru’l-Kurâni’l-Azîm*, Kahire, ts., I, 564; İbn Hacer, a. g. e., IX, 224.

senin mâlik olduğun, benimse malik olmadığım adaletten beni mesul tutma”²⁷⁹ diye dua etmesi buna delalet etmektedir. Ebu Davud, Hz. Peygamberin kendisinin mesul tutulmamasını istediği adaletin sevgi olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Hatta İbn Kesir mezkur ayetin inzal sebebini, Hz. Peygamber’in Aişe’ye olan sevgisi dolayısıyla olduğunu ifade etmiş ve gerekçesini Hz. Peygamber’in söz konusu duasına bağlamıştır.²⁸¹ Amr b. As’ın: “Ey Allah’ın Resûlü, insanlardan senin en çok sevdiğin kimdir?” sorusuna Hz. Peygamber’in “Aişe’dir” diye cevap vermesi, “Erkeklerden kimdir?” sorusuna ise, “Aişe’nin babasıdır.”²⁸² buyurması, Hz. Peygamber’in Aişe’ye olan sevgisinin açık göstergesidir. Ayrıca bir başka hadiste yer alan “Müslümanlar Hz. Peygamber’in Aişe’ye olan sevgisini bildikleri için hediyelerini onun evinde takdim etmeği ön görüyorlardı” ifadesi, gerek Hz. Aişe’nin fazla sevilmesine gerek bu sevginin herkesin sezebileceği kadar bariz olmasına delalet etmektedir. Sonuç olarak, Hz. Peygamber Aişe’yi fazla sevmesiyle de ümmetine örnek olmuş ve çok eşli aile reislerine hanımlarının herhangi birinin fazla sevilmesinin dinen bir sakıncası olmadığını göstermiştir. İslam bilginleri de Resûl-i Ekrem’in bu davranışından yola çıkarak sevgi konusunda adaletin vacip olmadığını belirtmişlerdir. Çünkü bu gibi duygular kulun kontrol edemeyeceği bir sahadır. Tâkat dışında olan konuda sorumluluk yüklemek, zulüm hududuna dâhil oluyor ki, bu da “Allah kullarına zulüm edici değildir”²⁸³ ayetine ters düşmektedir.²⁸⁴

²⁷⁹ Tirmizi, Nikâh 42; Ebu Davud, Nikâh 39.

²⁸⁰ Ebu Davud, Nikâh 39.

²⁸¹ bk. İbn Kesir, *a. g. e.*, I, 564.

²⁸² Buhârî, Fezâil 5, Meğâzî 60; Müslim, Fezâil 1; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s.48.

²⁸³ Âl-i İmrân (3), 182; Enfal (8), 51.

²⁸⁴ bk. Zemahşerî, *a. g. e.* I, 568.

D. HANIMLARINA KARŞI SEVGİYİ PEKİŞTİRİÇİ DAVRANIŞLARI

Karı ve kocanın birbirlerine sevgi ve saygı duyması, ailevi ilişkilerin sağlıklı devam etmesi için esas şartlardan biridir. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar bu ilkeye uymuş, hiçbir hanımını boşamamış ve boşama durumunda kalmışsa dahi, o hanımını kendi evinde barındırarak mağdur olmasına müsaade etmemiştir.²⁸⁵ Peygamber hanımlarının gerek değişik millet ve kabilelere mensubiyetini ve kendi kültür ve geleneklerini benimsemiş olmalarını, gerekse birçok sıkıntıları maruz kalmalarını göz önünde bulundurursak, onların aynı çatı altında yaşamalarının sebebini Peygamber sevgisinden başka bir şeyle izah edemeyiz. Bununla beraber Peygamber ailesinde herhangi bir huzursuzluğun olmadığını iddia etmek de gerçek dışıdır. Nitekim, Peygamber ailesinde bazı olumsuz hadiseler olmuşsa da, Hz. Peygamber eliyle hiçbir hanımına vurmamış²⁸⁶ ve ümmetinden de hanımına karşı iyi davranan “imanca en üstün” diye nitelendirmiştir.²⁸⁷ Hz. Aişe Resûl-i Ekrem’in hanımlarına karşı davranış tarzını şöyle ifade etmektedir: “Resûlullah, hanımlarıyla baş başa kalınca insanların en yumuşağı ve en güler yüzlüsü olurdu.”²⁸⁸ Daha önce de değindiğimiz gibi Hz. Peygamber, hanımların yaratılış itibariyle zayıf tabiatlı olmaları cihetiyle onlara karşı nazik davranmağı emretmiş²⁸⁹, bunu pratikte

²⁸⁵ Müslim, Rıda’ 14.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 211.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 259.

²⁸⁸ Münâvî, *a.g.e.*, V, 125.

²⁸⁹ bk. Buharî, Nikâh 79, 80; Müslim, Rıda’ 18; İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 161-162.

kendisi uygulamış ve aile ilişkilerinin en ince ayrıntısına kadar öğretme hususunda hanımlarına yetki tanımıştır.²⁹⁰

Hız. Peygamber hanımlarıyla eğlenir ve hanımlarına da meşru dairede eğlence imkanı tanırdı. Nitekim, bir defasında Habeş çocukları raks ederken Hız. Peygamber: "Ey Aişe gel bak." diye Hız. Aişe'ye seslenir ve Hız. Aişe: "Yanağımı Hız. Peygamber'in omzuna koydum, biraz sonra gitmek isteyince, "Acele etme biraz daha bakalım" dedim"²⁹¹ diye Hız. Peygamber'e karşı naz yaptığını ifade etmektedir. O, hanımlarıyla aynı kaptan yıkanıyor²⁹², oruçluyken onları öpüyor²⁹³ ve sevgi adına hiçbir şeyi ihmal etmiyordu. Hatta Hız. Aişe'nin hususiyetine çok iyi aşına olan Hız. Peygamber'in ona "Ben senin benden razı olduğun ve bana dargın bulunduğun zamanı çok iyi biliyorum." demesi üzerine, Hız. Aişe: "Bunu nereden biliyorsun?" sorusunu sorunca Hız. Peygamber: "Benden râzı isen, hayır Muhammed'in Rabbi hakkı için; dargınsan, hayır İbrâhim'in Rabbi hakkı için diyorsun." buyurdu. Hız. Aişe: "Evet, Vallahi yâ Resûlullah, ben yalnız senin ismini bırakıyorum."²⁹⁴ diye cevap vermiştir. Kâdî İyâz'ın beyânına göre Hız. Aişe'nin Resûl-i Ekrem'e kızması genellikle kadınlara atfedilen kıskançlıktandır. Çünkü onlar bu duygudan kurtulamazlar.²⁹⁵ Hatta İmam Malik ve diğer Medine uleması: "Kıskançlık sebebiyle kadın kocasına kötülük isnadında bulunursa kadından had sâkıt olur" hükmüne varmışlardır.²⁹⁶ Kadınların

²⁹⁰ bk. Ahmed. b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 283.

²⁹¹ Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s. 81-82; Şamî, *a. g. e.* XII, 68.

²⁹² Buharî, Hayız 22; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 5, 241.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 233; XVIII, 226, 241, 304, 319.

²⁹⁴ Buharî, Nikah 108; Müslim, Fedâil 13; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 205.

²⁹⁵ Kâdî İyâz, İyâz b. Musa , *İkmâlu'l- Mu'lim bi fevâidi Müslim*, y.y., 1998, VII, 446.

²⁹⁶ Kâdî İyâz, *a.e.* , VII, 446.

kıskançlığının fazla sevgiden ileri deldiğini ifade eden Kadı İyâz Hz. Aişe'nin: "Ben yalnız senin ismini bırakıyorum" sözünden muradını "Kalbim ve sana karşı olan sevgim yerindedir" şeklinde yorumlamıştır.²⁹⁷

Hız. Peygamber hanımları hayızlıyken dahi aynı sevgi ve saygıyı göstermeğe devam ettiğı anlaşılmaktadır. Nitekim Resûl-i Ekrem ramazanda itikafa girdiğinde Hz. Aişe'nin evine gelir ve Hz. Aişe haizli olduğı halde O'nun saçını tarar,²⁹⁸ başını yıkar²⁹⁹ ve Hz. Peygamber ona yaslanarak Kur'an okurdu.³⁰⁰ Bununla beraber Hz. Aişe: "Ben haiz halinde iken suyu içer, sonra onu Hz. Peygamber'e verirdim. O da ağzını benim ağzımın değdiği yere koyarak içerdi. Ben hayzlı iken kemiğın etini ısırır, sonra onu Hz. Peygamber'e verirdim. O da ağzını benim ağzımın değdiği yere koyarak ısırırdı."³⁰¹ buyurarak, Hz. Peygamber'in Allah Elçisi olmasına rağmen, sıradan bir aile reisi gibi davrandığı ve hanımlarıyla sıcak ilişkiler kurduğunu dile getirmektedir. Hz. Peygamber yalnız Hz. Aişe'ye değil diğer hanımlarına da iltifat etmiştir. Nitekim, bir hac seferi esnasında Safiyye binti Huyey'in devesi diz üste çökerek onu düşürünce Safiyye ağlamağa başlamış ve Resûl-i Ekrem onu sakinleştirerek kendi eliyle onun gözyaşlarını silmiştir.³⁰²

²⁹⁷ bk. Kâdı İyâz, *a.e.*, VII, 446.

²⁹⁸ Müslim, Hayız 3; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 269; Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.66.

²⁹⁹ Müslim, Hayız 3.

³⁰⁰ Müslim, Hayız 3.

³⁰¹ Müslim, Hayız 3; Ebu Davud, Tahâret 103; Nesâi, Tahâret 157; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 298; İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, *Zâdu'l-me'âd*, Beyrut 1981, I, 152.

³⁰² Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s. 143.

Hanımları da Hz. Peygamber'e aynı sevgi ve saygıyı göstermişlerdir. Onlar kendi aralarında şakalaşır, oynar fakat, Hz. Peygamber eve girdikte O'na eziyet etmekten hoşlanmadıkları için sessiz dururlardı.³⁰³ Hatta Hz. Aişe kullanılmasının dinî açıdan bir mahzuru olmayan saç boyasını kullanmaz ve gerekçe olarak Hz. Peygamber'in hoşlanmadığı gösterirdi.³⁰⁴ Herhangi bir evde gerek aile reisi rahatsız olmasın diye sessiz durmak, gerekse onun hoşlanmadığı bir şeyi kullanmamak mutlak anlamda karı koca hakları kapsamı dışında ise de, Resûl-i Ekrem'in evini karı koca haklarına en fazla riayet edilen bir ev olarak telakki ettiğimiz takdirde bu gibi davranışları yadırgamamız gerekmektedir. Nitekim, kocası kendisinden razı olduğu halde vefat eden hanımın Cennete gideceğini haber veren³⁰⁵ Peygamber hanımları Hz. Peygamber'in haklarına harfiyen riayet etmişlerdir.

1. Şakalaşma

Hız. Peygamber hanımları ile ilişkilerini sıcak tutması için yalnız sohbetler yapmamış, aynı zamanda da onlarla şakalaşmıştır. Fakat onun şakaları aile fertlerini kırarak türden olmayıp, aile bağlarını daha da pekiştirici niteliğe sahip olmuştur. İnsanlarda fitri olan eğlenme, oynama ve şakalaşma gibi hususiyetleri ailesine yansıtan Resûl-i Ekrem bu konuda da hanımlarını bir birinden üstün tutmamakla samimi bir aile havasının oluşmasını sağlamıştır.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 45; Ebu Ya'lâ Ahmed b. Ali el-Mevsili, *el-Müsne'd*, Dimaşk 1984, VII, 418; Tahavî, Ahmed b. Muhammed el-Ezdî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, Kahire 1968, IV, 195.

³⁰⁴ Ebu Davud, Teraccul 4; Nesâî, Zinet 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XVIII, 45.

³⁰⁵ Tirmîzi, Rida' 10; İbn Mace, Nikah 4; Hindî, Ali b. Abdilmelik, *Kenzü'l-ümmal fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Beyrut 1985, XVI, 407, 411.

Nitekim, Hz. Aişe'nin anlattığına göre, bir gün Hz. Peygamber'e bulamaç pişirdiği sırada Hz. Sevda yanlarında bulunuyormuş. Hz. Aişe, Sevda'ya: "Buyur sen de ye" diye davet etmiş, O, imtina edince Hz. Aişe: "Yemezsen yüzüne bulayacağım." diye tehdit etmiş ve Sevda yememekte ısrar edince, bulamaçtan alıp, Sevda'nın yüzüne bulamış. Ortaya çıkan manzaraya Hz. Peygamber gülmüş ve elini Sevde'ye koyarak: "Ne duruyorsun sen de onun yüzüne sür" der. Sevde de Aişe'nin yüzüne sürünce Hz. Peygamber O'na da güler.³⁰⁶ Hz. Peygamber bazen da sözlü şakalar yapmıştır. Hz. Aişe şöyle anlatmaktadır: "Bir gece, hanımlarına mı gitti diye vesveseye düşüp, Resûlullah'ı araştırdığım sırada elim saçlarına girdi ve Hz. Peygamber durumu fark ederek: "Sana yine şeytanın gelmiş olmalı" buyurdu.³⁰⁷

Kaynaklarda Hz. Peygamber'in vefatından önceki rahatsızlığının belirdiği günlerde bile Hz. Aişe ile şakalaştığına dair rivayetler yer almaktadır. Nitekim, O Hz. Aişe'nin: "Vay başıma" diye baş ağrısını çektiğini görünce, "Asıl ben vay başıma, demeliyim. Sen benden önce ölsem, seni elimle yıkasam, kefenlesem, namazını kıldırısam ve kendim defnetsem" buyurur. Hz. Aişe dayanamaz ve: "Böyle yapsan, sonra evime gitsen, orada kadınlarının biriyle beraber olsan." diye O'nun sözünü devam ettirince Hz. Peygamber tebessümle karşılık vermiştir.³⁰⁸

2. Yarışma

Hz. Peygamber'in aile fertleriyle şakalaşmasının yanı sıra bazen onlarla birlikte eğlenceli oyunlar seyretmiş, hatta hanımlarından Hz. Aişe ile birkaç defa koşu yarışmasında da iştirak etmiştir. Nitekim,

³⁰⁶ Nesâî, İşretu'n-nisa 5; Ebu Ya'la, *a.g.e.*, VII, 449; Heysemî, *a. g. e.*, IV, 578.

³⁰⁷ Nesâî, İşretu'n-Nisa 4.

³⁰⁸ İbn Mace, Cenaiz 9; Dârimî, Mukaddime 14; Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.65.

Hız. Aişe'nin anlattığına göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında O'nu da yanına almış ve yanındaki sahabîlere : "Siz yürümeye devam edin." buyurdu. Sonra Hz. Aişe'ye: "Yarışalım mı?" diye sorunca Hz. Aişe bu teklifi kabul etmiş ve yarışını kazanmıştır. Aradan uzun zaman geçtikten sonra yine bir seferde Hz. Peygamber'in yarışma teklifini kabul eden Hz. Aişe yarışmayı kaybetmiş ve ikinci yarışmanı kaybedişinin sebebini kilo almış olmasıyla açıklamıştır. Yarış sonrası Hz. Peygamber gülerek Hz. Aişe'ye, "Bu, daha önce kazandığın müsabakanın rövanşıdır." buyurarak³⁰⁹ onu teselli eder.

3. Ev işlerinde hanımlarına yardım etmesi

Hız. Peygamber Allah Elçisi olmasına rağmen tebliğ faaliyetinin yanı sıra ailesini de ihmal etmemiş ve her zaman onların hizmetinde olmuştur. Sade yaşantıyı tercih eden Hz. Peygamber sıradan bir aile reisigibi gerek kendi işlerini yapma hususunda gerek ailesinin ihtiyaçlarını giderme hususunda ashabına örnek olmuştur. Nitekim, Hz. Aişe: "Hz. Peygamber evde ne yapardı?" sorusuna: "İnsanlardan biri gibi koyunlarını sağıar, elbisesini diker, kendi işlerini yapar, kovasını yamar, ayakkabısını tamir eder, ailesinin hizmetinde bulunur ve namaz vakti gelince camiye giderdi."³¹⁰ buyurmuştur. O, hanımlarını evde bir hizmetçi olarak telakki etmemiş ve onlara

³⁰⁹ Ebu Davud, Cihad 66; Nesâi, İşretu'n-nisâ 14; Tebarânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-kebir*, Beyrut, ts., XXIII, 46-47; Taberî, *es-Semtu's-semîn*, s. 67; Muhammed b. Yusuf, *a. g. e.*, XII, 68.

³¹⁰ bk. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 265, 460; XVIII, 157; Buharî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 490-491; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban et-Temîmî, *Sahihu İbn Hibban*, Beyrut 1984, XII, 490-491; Ebu Ya'la, *a.g.e.*, VIII, 288; İbn Sa'd, *a.g.e.*, I, 366; Muhammed b. Yusuf, *a. g. e.*, XII, 24.

gereken değeri vermekle İslâm'ın kadın konusundaki tavrını belirtmiştir.

4. Hanımlarının olumsuz tavırlarına karşı sabır göstermesi

Hiz. Peygamber'in sevgiyi pekiştirici bir başka davranışı, hanımlarının olumsuz tavırları karşısında sabır göstermesidir. Her olumsuz tavra karşı tepki göstermeyen Hiz. Peygamber aile reislerinin dikkatini sabır göstermenin uhrevi boyutuna çekmiştir. Peygamber hanımlarının sayıca fazla olmasına dikkat edildiğinde aralarındaki kıskançlık olayının tabii telakki edilmelidir. Nitekim itidali olan kıskançlık tabii, hatta zaruridir.³¹¹ Hiz. Aişe'nin kıskançlık duygusunun tesiriyle yaptığı hareket karşısında Hiz. Peygamberin müsamaha göstermesine örnek olarak şu misali verebiliriz: Hiz. Aişe: "Hiz. Peygamber benim odamdayken Safiyye O'na bir kap yemek göndermişti. Hizmetçinin elinde tabağı görünce kıskançlık duygusunun tesiriyle çok öfkelen dim ve hizmetçinin eline vurarak yemeğin yere dökülmesine ve tabağın kırılmasına sebep oldum. Hiz. Peygamber'in yüzüne bakıp öfkelen diğini görünce "bu gün bana fena söz söylemesinden Allah Resûlü'ne sığınırım" dedim. Hiz. Peygamber kalktı, tabağın kırıklarını ve yere dökülen yemekleri topladı."³¹² Hadisten de anlaşılacağı üzere, Hiz. Peygamber hanımının yanlış yaptığını yalnız üz mimikleriyle ifade etmiş ve herhangi kırıcı bir söz söylemeye kalkışmamıştır. Nitekim, bir diğ er hadiste: "Kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmışlar ve kaburga kemiğinin en belirgin özelliği eğri olmasıdır, eğer düzeltmeye kalkışırsın kırarsın.

³¹¹ Kandemir Yaşar, "Hanımlarının Dilinden Hiz. Peygamber", *Hiz. Peygamber ve Aile Hayatı*, s.100.

³¹² bk. Buhârî, Nikâh 107; Nesâî, İşretu'n-nisâ 4; Heysemi, *a.g.e.*, IV, 589-590.

Kadınlarınıza tavsiyede bulunun”³¹³ buyrulmuştur. Hz. Peygamber mezkur hadiste “kaburga kemiği” ifadesiyle kadın zayıf tabiatlı olduklarını vurgulamıştır.³¹⁴ Kadî Beydavî hadisın son cümlesini: “Kadınlar hakkında size tavsiyede bulunuyorum, bu vasiyetimi tutun” şeklinde yorumlamıştır³¹⁵. Nitekim, İbn Kuteybe de mezkur hadisi şerh sadedinde Hz. Ömer’in: “Zayıflıklarını sükut yoluyla tedavi edin”³¹⁶ tavsiyesini serdetmektedir. İlâ diye meşhur olan ve Hz. Peygamber’in hanımlarından bir ay müddetinde ayrı yaşamış olduğu hadisede dahi O, hanımlarını yanlış hareketleri hususunda azarlamamış ve onlara sabırla muamele etmiştir.

E. HANIMLARIYLA CİNSEL İLİŞKİSİ

Cinsî arzusunun ihmal edilmesine taraftar olmayan Hz. Peygamber bekarlığı evlenmeğe tercih etmek isteyenleri ikaz etmiştir. Nitekim, İslâm bilginleri de gerek erkeğin kendi nefsinin gerek hanımının üzerindeki haklarına değinmiş ve insanın hanımıyla cinsi ilişkide bulunma hakkını yerine getiremeyecek kadar ibadet ederek zayıf düşmesini caiz görmemişlerdir.³¹⁷ Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile evlendiği vakit yanında üç gün kalmış ve ona istersen senin yanında yedi gün kalırım ama o zaman bütün hanımlarımın yanında yedi gün kalmam gerekecek”³¹⁸ buyurarak bu konuda da eşlerinin birini diğerine tercih etmemiştir. Fakat, Hz. Sevde yaşlandığı zaman Resûl-i Ekrem’e. “Ey Allah’ın Resûlü senden olan günümü Aişe’ye verdim.”

³¹³ Buhârî, Nikâh 80; Müslim, Rıda’ 18; Nesâî, İşretu’n-nisâ 52.

³¹⁴ bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 162.

³¹⁵ Ahmed Davudoğlu, *a.g.e.*, VII, 419.

³¹⁶ İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Uyûnu’l-ahbâr*, Beyrut 1986, IV, 77.

³¹⁷ bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 210; Ahmed Ferec, *a.g.e.*, s.105.

³¹⁸ bk. Müslim, Rıda’ 12.

der. Bu sebeple Hz. Peygamber Aîşe'ye biri kendinin biri de Sevda'nın günü olmak üzere iki gün tahsis etmiştir.³¹⁹ Hz. Aîşe'den naklolunan bir rivayette Osman b. Ma'zûn'un hanımı Hz. Aîşe'ye Osman'ın gündüzler devamlı oruç tuttuğunu, geceler de fazla namaz kıldığını söylemiş ve hadiseden haberdar olan Hz. Peygamber Osman'la karşılaştığında ona: "Osman, bizde ruhbanlık yoktur, ben sana örnek değil miyim? Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve günahlardan en çok sakınanınızım."³²⁰ buyurmuştur. Bu rivayetle aynılık arz eden Enes b. Malik'ten nakledilen diğer bir hadiste de Hz. Peygamber devamlı namaz kılacağını, oruç tutacağını ve kadınlardan uzak durup hiç evlenmeyeceğini söyleyen üç sahabeye; "...Ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve korunanınız bulunuyorum. Bununla beraber ben kâh oruç tutarım, kâh tutmam, geceleri namaz kıldığım gibi uyurum da; kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim budur.) Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."³²¹ buyurarak evli olmanın mütteki olmaya mani olmadığına dikkat çekmiştir. Mezkur hadislerin de işaret ettiği gibi Hz. Peygamber bir aile reisi olarak her alanda olduğu gibi cinsel ilişki konusunda hanımlarının hakkını vermekle ashabına örnek olmuştur. Ailevi münasebetler kapsamı içinde olan cinsi ilişki konusunda Peygamber eşlerinden yeteri kadar bilgi gelmemekle beraber, Hz. Ümmü Seleme'den: "Hz. Peygamber

³¹⁹ Müslim, Rıda' 14.

³²⁰ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 83; Abdurrezzak b. Hemmam es-San'ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1983, VI, 167; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, IX, 38.

³²¹ Buharî, Nikâh 1.

cinsi ilişki zamanı gözlerini kapatırdı.”³²² diye bu konunun adabına dair bir hadis nakl olunmaktadır.

F. HANIMLARIYLA SOHBET ETMESİ VE SOHBETİNİN KONULARI

Hız. Peygamberin aile reisi olarak en ziyade önem verdiği hususlardan biri de aile fertleriyle olan sohbetleridir. Sohbet gibi eşlerin arasındaki mesafenin kalkmasını, muhabbetin artmasını temin edecek davranışlara Hız. Peygamberin ne kadar önem verdiğini gösteren örnekler çoktur. Rivayetler, Hız. Peygamber’in ailevî sohbetlerinin iki istikamette telakki ettiğini göstermektedir:

1. Aile fertlerinin her biri ile şahsen temâsı ve baş başa hususi sohbeti,

2. Aile fertlerinin tamamının birbiriyle temas ve sohbeti.

Bu her iki sohbetin, günlük siyasî ve irşadî faaliyet ve diğer meşguliyetler içerisinde ihmale uğramaması için Hız. Peygamber birkaç kesin prensibe yer vermiştir.³²³

a. Hanımlarıyla geçireceği geceyi Hız. Peygamber belli bir esasa bağlamış ve kura ile tespit edilen bir sıra ile her gece bir hanımının yanında kalmağı kendine prensip edinmiştir.³²⁴ Hatta Nevevî’nin açıklamasına göre, hanımı hasta veya hayızlı olsa dahi, Hız. Peygamber sohbet sırasını atlamamıştır.³²⁵

³²² Hatib Bağdâdî, Ahmed b. Ali, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, ts., V, 162; İbn Cevzî, Abdurrahman b. Ali, *el-Vefâ bi ehvâlî’l-mustafâ*, Beyrut 1966, II, 649.

³²³ bk. İbrahim Canan, “Aile reisi ve baba olarak Hız. Peygamber”, *Hız. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul, ts., s.295.

³²⁴ Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 448; İbn Kayyim, *a. g. e.*, I, 152.

³²⁵ Nevevî, *a. g. e.*, X, 46.

b. Hz. Peygamber her sabah mescitten çıktıktan sonra³²⁶ ve her ikindi namazını kıldıktan sonra³²⁷, hanımlarının her birini ziyaret eder alışılan muayyen bir müddet boyunca onlarla sohbet ederdi.

c. Hz. Peygamber aile fertlerinin topluca bir araya gelmesini sağlamak maksadıyla onları her akşam yanında geceleyecek hanımının evinde toplardı.³²⁸

1. Teselli mahiyetindeki sohbetleri

Hz. Peygamber'in ailesiyle olan sohbetlerinin konuları çeşitli ibretli mevzuları içerirdi. Nitekim, kaynaklarda O'nun hanımlarına Benî Uzra kabilesine mensup Hurafe diye adlanan salih bir şahsın hikayesini anlattığı zikredilmektedir.³²⁹ O yalnız sohbetler etmez, hanımlarını da dinler ve problemlerini çözmeye çalışırdı. Hz. Safiyye evliliğin ilk gecesi Hz. Peygamber'in kendisiyle yakından ilgilendiğin ifade eder. Savaş sırasında babası dahil bir kısım akrabalarını kaybeden Hz. Safiyye'nin böyle bir sıcak ilgiye ihtiyaç duyduğunu sezen Resûl-i Ekrem bu ilginin ondan esirgemediği kaydedilir.³³⁰ Bir başka rivayette özel sohbet esnasında, Hz. Safiyye Hz. Peygamber'e, Aişe ve Hafsa'nın kendisine "Ey Yahudi kızı" diye üstünlük taslayarak alaya aldıklarını şikayet edince Hz. Peygamber ona: "Siz ikiniz benden nasıl hayırlı olursunuz ki, kocam Muhammed, babam Harun, amcam

³²⁶ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, Beyrut 1994, IV, 579.

³²⁷ İbn Sa'd, *a. g. e.*, XVIII, 85.

³²⁸ Müslim, Rıda', 13.

³²⁹ Ebu Ya'la, *a. g. e.*, VII, 419; Heysemî, *a. g. e.*, IV, 577; Muhammed b. Yusuf, *a. g. e.*, XII, 33.

³³⁰ İbn Sa'd, *a. g. e.*, VIII, 122.

Musa'dır, deseydin ya"³³¹ diyerek kendisini teselli etmiştir. Örneklerin de delalet ettiği üzere, Hz. Peygamber her zaman gönül alıcı davranışlara büyük ehemmiyet vermiş ve fark gözetmeksizin hanımları arasında vuku bulan olumsuz hadiselerle yumuşatıcı bir üslupla müdahale etmiştir.

2. İbretli kıssalar

Hadis kaynaklarında "Ümmü Zer" ismiyle nakledilen hadis de gerek Hz. Peygamber'in hanımlarıyla sohbetlerinin konusu açısından gerek aile ilişkileri bağlamında hem karı ve koca hem de diğer aile fertlerinin ailede konumunu tespit hususunda önemli bilgileri içermektedir. Bu hadisi Hz. Peygamber Aişe'nin sorusu üzerine nakletmiştir ve şöyle özetlenebilir: "Câhiliye devrinde on bir kadın bir araya gelerek hiçbir şey saklamaksızın kocalarının hal ve meziyetlerinden bahsedeceklerine söz verdiler. Kadınların her biri adlaşmaya sadık kalarak kendi kocalarının iyi kötü bütün hususiyetlerini sayarlar. Son ve on birinci kadın Ümmü Zer kocası Ebu Zer'i şöyle tarif eder: "Kocam Ebû Zer'dir. Aziz hemşehrilerim bilersiniz Ebû Zer ne ahlaklı kişidir ! Beni dağ başında bir koyun sürücüsü sahibinden buldu da at kişnemesine ve deve sesine sâhip harman döğen bir aileye kattı." O, Ebu Zer'le evlendikten sonra refah bir hayata kavuştuğunu ve hatta daha sonra onunla boşandıktan sonra dahi onun iyiliklerini unutmadığını söyler. O, daha sonra Ebu Zer ailesinin diğer fertlerinin meziyetlerini serdeder ve kayınvalidesinin iyiliksever birisi olduğunu, Ebu Zer'in oğlunun güzel

³³¹ Tirmîzi, Kitâbu'l-menâkib 64; Vâkıdî, Muhammed. Ömer, *Kitâbu'l-meğâzî*, Beyrut 1984, II, 675; İbn Sa'd, *a.g. e.*, VIII, 127; İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah el-Kurtûbî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Kahire, ts., IV, 1872; Taberî, *es-Semtu's-semîn*, s.142.

huyllu olduğu ve az yemekle iktifa ettiğini zikreder. Zira, Araplar Cahiliye devrinde az yemekle övünürlermiş. ³³² Ümmü Zer, Ebu Zer'in kızı hususunda: "Bu kız annesine, babasına itaatli, çarşafını dolduracak kadar semiz ve ortağını çatlatacak kadar güzeldir" diye methedir. O, Ebu Zer'in cariyesini de metheder ve onun evi devamlı temiz tutması, aile sırlarını ifşa etmeme hususunda titiz olması gibi güzel meziyetlerini sayar. Ümmü Zer'in yeni kocası da zengin birisi idi ve ona her çeşitten birer çift kurbanlık hayvan ve hizmetçiler vermiştir. Malından yakınlarına yedirmesine de müsaade etmiştir. Fakat ilk kocasının varlığı yanında bütün bunlar onun en küçük kabını dolduracak kadar bile çok değildir. Hikayenin sonunda Hz. Peygamber Aişe'nin gönlünü almak ve onunla iyi geçindiğini anlatmak için: "Ben sana Ebu Zer'in Ümmü Zer'e nisbeti gibiyim" ³³³ buyurmuş ve: "Yalnız şu kadar var ki, Ebu Zer Ümmü Zer'i boşamıştır. Fakat ben seni boşamadım" ³³⁴ diye ilave etmiştir. Mezkur hadisin başka rivayetlerinde Hz. Aişe'nin Resül-Ekrem'e: "Annem, babam sana feda olsun belki sen benim için Ebu Zer'den daha hayırlısın" ³³⁵ dediği kaydedilir. Kadî İyaz: "Ümmü Zer'in sözünde erişilmez bir fesahat ve belagat vardır" diyerek onu övmüştür. ³³⁶ İşlâm bilginleri söz konusu hadisten ailevî münasebetlerle ilgili birkaç hüküm çıkarmışlardır:

a. Karısından emin olmak şartıyla onu sevdiğini kendisine söylemek câizdir.

³³² bk. İbn Hacer, a.g.e., IX, 179.

³³³ bk. Buharî, Nikâh 82; Müslim, Fedâilu's-sahabe 14; Nesâi, İşretu'n-nisâ 58; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXIII, 164; Heysemî, a.g.e., IV, 580.

³³⁴ İbn Hacer, a.g.e., IX, 185.

³³⁵ Nesâi, İşretu'n-nisâ 58; Taberânî, *el-Mucemu'l-kebir*, XXIII, 176.

³³⁶ Kadî İyâz, a.g.e., V, 456.

b. Kocasının iyiliklerine karşı kadının teşekkür etmesi müstehabdır.³³⁷

c. Şıarmayacağını bilmek şartıyla bir kimseyi yüzüne karşı methetmek câizdir.

Hz. Aişe aile içinde bahsi geçen sohbetlerin dışarıya aktarılması hususunda kendini zorunlu hissetmediği halde söz konusu hadisi rivayet etmekle hem Hz. Peygamberin aile reislerine olan mesajını iletmiş hem de kadının kocasına karşı tutumunu Ümmü Zer örneğiyle sunmuştur.

G. HANIMLARI İLE İSTİŞÂRE ETMESİ

İslâm, meşverete büyük önem vermiştir. Nitekim, Hz. Peygamber hayatı boyunca önemli konularda gerek ashabıyla gerek hanımlarıyla istişâre etmiştir. İslâm, başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da kadınla erkeğe eşit hitap etmiş ve onları birbirinden üstün tutmamıştır. Ayrıca, kadınla istişâreyi mutlak bir ifade ile reddetmek, hem Kur'an hem de Sünnette gelmiş bulunan birkısım muhkem nasslara aykırıdır.³³⁸ Bu konuda Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler de aynı gerçeği göstermektedir. Hz. Peygamber: "Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişâre edin"³³⁹ buyurmuştur. Bir diğer hadiste: "Dul kadın kendisiyle istişâre edilmeden evlendirilmemeli, bâkire kız da izni alınmadan nikahlanmamalı"³⁴⁰ buyurarak, bilhassa kendilerini ilgilendiren hususlarda istişâre etmeği emretmiştir. Bunun yanı sıra ailevî hususlarda da istişâre söz konusudur. Nitekim, Hz. Peygamber bir aile reisine, hanımının

³³⁷ Davudoğlu, *a.g.e.*, X, 315.

³³⁸ Canan, *Kütüb-i sitte muhtasarı*, XVI, 158.

³³⁹ İbn Esir, Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahabe*, Kahire, ts., IV, 15.

³⁴⁰ Mslim, Nikâh 9; Ebu Davud, Nikâh 24, 25.

görüşüne baş vurmadan kızını evlendirmemeği tavsiye ederek: “Kızları hususunda kadınlarla istişâre edin.”³⁴¹ buyurmuştur. Her ne kadar zikri geçen hadisler, istişârenin yalnız kadınların kendilerini ilgilendiren hususlara dair olduğu izlenimini veriyorsa da, Hz. Peygamber’in kendi hanımlarıyla istişâresinin konusunu göz önünde bulundurulduğunda bunun öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, O, yalnız ailevî hususlarda değil, aynı zamanda bütün ashabı ilgilendiren önemi haiz meselelerde de hanımlarıyla istişâre etmiş ve onların görüşü doğrultusunda hareket etmiştir.

1. Hz. Hatice ile istişâresi

Hz. Hatice Resûl-i Ekrem’in ilk hanımıdır ve O vefat edinceye kadar Hz. Peygamber hiçbir hanımla evlenmemiştir.³⁴² Hz. Peygamber, nübüvvetin ilk yıllarında birkısım harika durumlara mazhar oluyordu ve ilk ayetin nüzulü sırasında çok korkmuş ve Hz. Hatice’ye kendisini sarıp örtmesini söylemiştir. Daha sonra başına gelenleri Hz. Hatice’ye naklederek: “Kendimden korktum” demesi üzerine, eşi: “Öyle deme, Allah’a kasem ederim ki O, seni hiçbir vakit utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fâkire verir, kimsenin kazandırmayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, Hak yolunda zuhur eden hadiseler konusunda halka yardım edersin.” diyerek O’nu teselli etmiş ve kendi tavsiyesi üzerine amcası oğlu Varaka b. Nevfel’in yanına götürmüştür.³⁴³

³⁴¹ Ebu Davud, Nikâh 24.

³⁴² İbn Abdilberr, *a.g.e.*, I, 44.

³⁴³ bk. Buharî, Bedü’l-vahy 1.

2. Hz. Ümmü Seleme ile istişâresi

Hz. Peygamber'in Ümmü Seleme ile istişâresi Hüdeybiye sulh anlaşması aşamasında gerçekleşmiştir. Ashab hicretin altıncı yılında umre yapmak üzer yola çıkmışlar, fakat Mekkeli müşrikler ziyarete müsaade etmeyince Hüdeybiye sulh anlaşması yapılmıştır. Hz. Peygamber anlaşma tamamlandıktan sonra ashabına: "Kalkın kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı tıraş edin" diye emretmişse de Ashab anlaşmanın muhtevâsından memnun olmadıkları için emri yerine getirmemekte ısrar etmişlerdir. Hz. Peygamber son derece öfkeli halde hanımı Ümmü Seleme'nin çadırına girer ve durumu ona açıklar. Hz. Ümmü Seleme Resûl-i Ekrem'i dinledikten sonra şu tavsiyede bulunur: "Ey Allah'ın Resûlü, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar da mutlaka sana uyacaklardır." Bu tavsiye üzerine, Hz. Peygamber gitmiş ve kurbanlık devesini kesmiş ve Ashab da O'na uymuştur.³⁴⁴ Kadınla istişâre meselesini ele alan alimler, istişârenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak Hz. Peygamberin hanımıyla yapmış olduğu bu istişâresini kaydederler.³⁴⁵

H. HANIMLARINI İLİM ÖĞRENMEĞE TEŞVİK ETMESİ.

Hz. Peygamber "İlim öğrenmek her bir müslüman için farzdır"³⁴⁶ buyurarak, gerek kadın gerek erkeğin ilim öğrenmesi gerektiğini belirtmiştir. Nitekim, İslâm, alime büyük değer verir. Bir hadiste:

³⁴⁴ bk. Vâkidî, *a.g.e.*, II, 613; İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Bağdat 1909, IV, 459; Mahmud Esad, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, İstanbul, 1983, s.722.

³⁴⁵ İ. Canan, *Kütüb-i sitte muhtasarı*, XVI, 162.

³⁴⁶ İbn Mace, *Mukaddime*, 17; Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, Beyrut 1985, I, 36, 58; Münâvî, *a.g.e.*, IV, 267.

“Alimin abide üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir ve alimler Peygamberlerin varisleridirler”³⁴⁷ buyurulmaktadır. Hz. Peygamber hanımlarını ilim öğrenmeğe teşvik etmiştir. Sahabî kadınların danışmanı konumunda olan Peygamber hanımlarının ilim öğrenmesi kaçınılmazdı. Bu sebeple Hz. Peygamber okuma yazma bilen hanımlara baş vurarak kendi hanımlarına da okuma ve yazmağı öğretmelerini istemiştir. Nitekim Şifa binti Abdullah: “Ben Hafsa’nın yanındayken Resûl-i Ekrem yanımıza geldi ve bana (Hafsa’ya işaret ederek) “Buna yazıyı öğrettiğin gibi karınca tedavisini de öğretmez misin?” dedi”³⁴⁸ diye nakleder. Mezkur hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber yalnız yazmağı değil hayati önem taşıyan diğer konularda da hanımlarının bilgili olmasını sağlamıştır. Belâzûrî’nin kaydettiğine göre Peygamber hanımlarından Ümmü Seleme de okurdu, fakat yazmazdı.³⁴⁹ Hz. Aişe’nin gerek hadislerin naklinde gerek fıkıh sahasında müstesna bir konuma sahip olması, onun ilmi kapasitesinin göstergesidir. Zuhrî: “Eğer Resûlullah’ın zevcelerinin ve diğer kadınların ilmi toplansa, yine de Hz. Aişe’nin ilmi üstün olurdu.”³⁵⁰ diyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. Nitekim, O, Kur’an’ı, helalları, haramları, fıkıhı, tıbbı, şiiri, Arap hikayelerini, nesep konularını iyi biliyordu.³⁵¹ Hz. Peygamber’in ashabı hangi konularda ihtilafa düşerlerse Hz. Aişe’ye müracaat ederlerdi.³⁵² O, bilhassa fıkıhı iyi bilmiş ve nasları yorumlama konusunda devrinin sayılır hukukçu

³⁴⁷ Ebu Davud, İlim 1.

³⁴⁸ Ebu Davud, Tıp 18; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVIII, 227.

³⁴⁹ Belâzûrî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu’l-büldân*, Kahire 1901, s.478.

³⁵⁰ İbn Abdilber, *a.g.e.*, IV, 1883; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s.86; Muhammed b. Yusuf, *a.g.e.*, XII, 73.

³⁵¹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, XXIII, 182; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360.

³⁵² İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360. Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s. 84.

hanımlarından biri olmağa muvaffak olmuştur.³⁵³ Hatta ashabın ileri gelenleri dahi onun görüşlerine başvurmuşlardır.³⁵⁴ Hz. Aişe, ilme susamış bir şahsiyete sahip olmanın yanı sıra Hz. Peygamberle olan görüşmelerinde sualler soruyor ve ele alınan meselelerin her yönüyle anlatılabilmesi için uzun münakaşalar yapıyordu.³⁵⁵ Hz. Peygamber de Aişe'nin becerikli ve zeki olma gibi meziyetlerini değinerek "Aişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."³⁵⁶ buyurmuştur. Gerek aile münasebetleri ve kadınları ilgilendiren özel konulardaki hadislerin büyük çoğunluğunun Hz. Peygamber'in hanımlarından rivayet edilmesi gerek İslâm bilginlerinin Hz. Aişe hakkında söylediklerini göz önünde bulundurarak, Hz. Peygamber'in, hanımlarını ilim öğrenmeğe teşvik ettiği sonucuna varmak mümkündür.

I. İLÂ HADİSESİ

İlâ: sözlükte "yemin etmek" anlamına gelir.³⁵⁷ İstilah anlamı ise bir kimsenin karısı ile bir müddet cinsi münasebette bulunmayacağına yemin etmesidir.³⁵⁸ Hz. Peygamber'in hayatında İlâ

³⁵³ Hâkim en-Nisâbüri, Muhammed b. Abdullah, *el-Müsedrek ale's-sahihayn*, Haydarabad 1915, IV, 14.

³⁵⁴ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, Kahire 1959, I, 413; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360.

³⁵⁵ Hamidullah Muhammed, *İslâm Peygamberi*, İstanbul 1993, II, 678.

³⁵⁶ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşraf*, I, 413.

³⁵⁷ İbn Menzur, Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-arab*, Beyrut 1994, XIV, 40.

³⁵⁸ İlâ, İslâm hukukunda Talak'la ilgili bir bahistir, ayrıntıları için bk.: Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 299; Serahsî, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, İstanbul 1983, VII, 19; Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Multeka'l-ebhur*, İstanbul 1884, s.9; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylül-evtâr Şerhu münteka'l-ahbâr*, Kahire 1871, VI, 287-290.

hadisesi Hicrî 9. yılında vuku bulmuştur.³⁵⁹ Bu anlaşmazlığın sonucu olarak Hz. Peygamber hanımlarından yirmi dokuz gün ayrı yaşamış³⁶⁰ ve daha sonra Ahzâb suresinin 28 ve 29. ayetleri nazil olarak, Peygamber hanımları Hz. Peygamber'in nikâhı altında kalmak ve boşanmak arasında muhayyer bırakılmışlardır.³⁶¹

1. Hadisenin vuku sebebi

İslâm bilginleri îla hadisesinin vuku sebebi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda birkaç görüş mevcuttur. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Daha önce de değinildiği gibi Hz. Peygamber ikindi namazını kıldıktan sonra hanımlarını teker teker ziyaret ederdi. Bir defasında Hz. Peygamber Hafsa binti Ömer'in odasına gitmiş ve orada bal şerbeti içmiştir. Hafsa'nın yanında fazla kalması sebebiyle Hz. Aîşe Sevide ile anlaşarak Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resûlü meğâfir³⁶² mi yediniz ?" diye sormaya karar verdiler. Hz. Peygamber Hafsa'nın odasından çıktıktan sonra Hz. Aîşe ve Sevida mezkur soruyu her biri ayrıca Hz. Peygamber'e yöneltince O da: " Hayır, ben yalnız bal şerbeti içtim." diye cevap vermiş ve bir daha bal şerbeti içmeyeceğine yemin etmiştir.³⁶³ Bu hadisenin akabinde Allah O'nu: "Ey Peygamber! Allah'ın sana helal kıldığı şeyi, hanımlarının hoşnutluğu için, niçin kendine haram ediyorsun?"³⁶⁴ ayetiyle uyardı. Hz. Peygamber, bu sebepten dolayı hanımlarından bir ay ayrı yaşadı.³⁶⁵

³⁵⁹ bk. Celal Yeniçeri, *a.g.t.*, s.381.

³⁶⁰ Müslim, Talâk 3.

³⁶¹ Ahzâb (33), 28-29.

³⁶² Kötü kokulu bitki çeşididir.

³⁶³ Buharî, Talak 8. Nesâî, İşretu'n-nisâ 4. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 290-291.

³⁶⁴ Tahrîm (66), 1.

³⁶⁵ bk. İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 200-201.

b. Hz. Peygamber hanımlarına hediye takdim etmiş, fakat Zeyneb binti Caşş hediyeı kabul etmeyince Hz. Peygamber onun hediyesinin miktarını biraz daha artırmış ve yeniden kendisine takdim etmiştir. Ama Zeyneb bu defa da hediyeı kabul etmeyince Hz. Peygamber hanımlarından bir ay müddetinde ayrı yaşamıştır.³⁶⁶

c. İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Hafsa'nın odasında bulunmadığı bir sırada Resûl-i Ekrem carıesi Mariye ile onu odasına girmişlerdir. Onlar odada iken Hz. Hafsa geliverir ve Hz. Peygamber'e "Senin orada ne yaptığını gördüm" der. Hz. Peygamber ona "Bunu açma, sır olarak kalsın ve carıe artık bana haram olsun." diye bu hadisenin sır olarak kalmasını rica etmesine rağmen, Hafsa Hz. Aişe'ye koşarak Hz. Peygamber'in Mariye'yi kendisine haram etmesini müjdeler. Hz. Peygamber de bu olayın akabinde hanımlarından yirmi dokuz gün ayrı yaşamıştır.³⁶⁷

d. Hanımlarından biri Hz. Peygamber'den altın bir yüzük istemiş, O da gümüşten bir yüzük yaptırmış ve üstünü altınla kaplattırmıştır. Bu hanımı, yüzüğü altından yaptırmadığı gerekçesiyle O'ndan uzak durmuştur.³⁶⁸

e. Peygamber hanımları Hz. Peygamber'in imkanı dışında maddi talepte bulunmuşlar ve O da, buna üzülererek onları bir müddet terk etmeğe karar vermiş.³⁶⁹

İbn Hacer zikri geçen şıklara teker teker değinerek "bal şerbeti" olayı ile "Resûl-i Ekrem'in Hz. Hafsa'nın evinde Mariye ile beraber olması" olayını îlâ hadisesine sebep olması açısından zayıf olduğunu

³⁶⁶ İbn Mace, Talak 24; İbn Cevzî, *a.g.e.*, II, 653.

³⁶⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 185-186; İbn Cevzî, *a.e.*, II, 653; İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 200.

³⁶⁸ Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami' li-ahkâmî'l-kur'an*, Kahire 1967, XIV, 162.

³⁶⁹ Müslim, Talâk 3; İbn Cevzî, *a.g.e.*, II, 653; İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 201.

belirtmiştir. O, Müslim'in rivayet ettiği "Peygamber hanımlarının fazla nafaka talebinde bulunmaları" hadisini sahih olarak nitelendirdikten sonra, hadiste geçen "Hz. Ömer havayı yumuşatmak ve Hz. Peygamber'i güldürmek için: "Ey Allah'ın Resûlü eğer Harise kızı (kendi kızı Hafsa) benden fazla nafaka talebinde bulunsaydı onun boynunu büküverirdim" deyince Hz. Peygamber gülümsemiş ve: "Gördüğünüz gibi onlar da benden fazla nafaka istiyorlar" demiştir. Hz. Ömer Hafsa'ya, Hz. Ebu Bekr de Aişe'ye: "Niçin Hz. Peygamber'in sahip olmadığı şeyi kendisinden talepte bulunuyorsunuz" diye kızlarını ikaz etmeleri üzerine, onlar da bir daha O'nun sahip olmadığı şey konusunda talepte bulunmayacaklarına söz vermişlerdir."³⁷⁰ ifadelerine dayanarak, ilâ hadisesine nafaka talebinde bulunma olayının sebep ola bileceğini belirtmiştir.³⁷¹

Ahzâb suresinin konuya ilişkin ayetlerinin nüzul sebebini değerlendiren müfessirler de hanımlarının Hz. Peygamber'den fazla nafaka ve dünya ziynetleri istemeleri olayı üzerinde yoğunlaşmışlardır.³⁷²

2. Peygamber eşlerinin tercihi

Hz. Peygamber ilâ hadisinden sonra hanımlarından yirmi dokuz gün ayrı yaşamıştır. İlâ olayının son günlerinde Ahzâb suresinin 28 ve 29. ayetleri nazil olmuştur. Ayette şöyle buyuruluyor:

Ey Peygamber! Hanımlarına söyle ki: "Eğer siz dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim ve hepinizi güzellikle salıvereyim.

³⁷⁰ Müslim, Talâk 4; Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.63.

³⁷¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IX, 201.

³⁷² Keşşaf, *a.g.e.*, III, 358; İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 481. Elmalılı, *a.g.e.*, VI, 308.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-kur'ân*, İstanbul 1997, IV, 405.

Eğer Allah'ı, Resûlünü ve âhiret hayatını istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allah içinizden güzel hareket edenler için büyük bir mükâfât hazırlamıştır.

Mezkur ayetler nazil olduktan sonra Hz. Peygamber Hz. Aîşe'den başlayarak³⁷³ bütün hanımlarını muhayyer bırakarak tercih yapmalarına müsaade etmiştir. Hz. Aîşe kendi ağzından olayı şu şekilde anlatmaktadır: "Muhayyerlik ayeti nâzil olunca Hz. Peygamber bana: "Ey Aîşe sana bir şey söyleyeceğim, ama anne ve babanla istişare etmeden bu hususta cevap vermeğe acele etmeyebilirsin" dedi ve bana: "Ey Peygamber! Hanımlarına söyle ki...." ayetini okudu ve ben: "Ebeveynime bu hususta mı danışacağım? Ben Allah ile Resûlünü ve âhiret hayatını arzu ediyorum" dedim ve Hz. Peygamber buna sevindi."³⁷⁴ Nitekim, yalnız Hz. Aîşe değil, bütün Peygamber hanımları Allah'ı ve Resûlünü tercih etmiş³⁷⁵ ve Hz. Peygamber'in nikâhı altında kalmışlardır.

J. HANIMLARININ ARKADAŞLARINA KARŞI DAVRANIŞI

Hz. Peygamber bir aile reisi olarak, aile fertlerinin her biriyle ilgileniyor ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılıyordu. O, ailesinin ihtiyaçlarını giderdiği gibi akraba ve hısımini da unutmamış ve onlara gereken yardımı etmiştir. Nitekim, İslâm, yakın akrabayı bir aile olarak telakki etmektedir. Hz. Peygamber teyzenin anne mesabesinde olduğunu belirtmiş³⁷⁶ ve süt annesini de bir anne telakki ederek onu

³⁷³ Buharî, Nikâh 82; Müslim, Talâk 4; İbn Mace, Talâk 24; Kurtûbî, *a.g.e.*, XIV, 163; İbn Kesir, *a.g.e.*, III, 481.

³⁷⁴ Müslim, Talâk 4; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVII, 347. Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.64.

³⁷⁵ bk. Buharî, Nikâh 82; Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.64.

³⁷⁶ Tirmizî, Birr 6.

kendi hırkasının üzerine oturtmuştur.³⁷⁷ Bunun yanı sıra Hz. Peygamber yalnız hanımlarının akrabalarına değil hatta onların arkadaşlarına bile ikramda bulunmuştur. Hz. Aişe: “Resûl-i Ekrem koyunu kesti mi: “Onu Hatice’nin dostlarına gönderin” derdi.”³⁷⁸ diyerek Hz. Peygamberin Hatice’nin arkadaşlarını unutmadığını haber vermektedir. Hz. Hatice vefat ettikten sonra Hz. Peygamber onu her zaman anmış ve hatta onu fazla zikretmesi Hz. Aişe’nin kıskançlığını sebep olmuştur.³⁷⁹ Ama buna rağmen Hz. Peygamber: “Bana Hatice’nin sevgisi bahşedildi.”³⁸⁰ buyurarak onun arkadaşlarına ikramda bulunmağa devam etmiştir.

II. HZ. PEYGAMBER’İN HANI MLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Hz Peygamber kalabalık bir aileye sahip olmuştur. O’nun hanımlarının sayısı konusunda İslam bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Hz. Peygamber’in eşlerinin sayısı on bir olduğu halde³⁸¹ yalnız dokuzu ile aynı zamanda beraber bulunmuştur.³⁸² Peygamber eşlerinin Hz. Peygamber’le ilişkilerinin yanı sıra onların kendi aralarında da ailevi ilişkiler söz konusudur. Onlar, ailedeki konumları itibariyle gerek Hz.

³⁷⁷ Ebu Davud, Edeb 129.

³⁷⁸ bk. Müslim, Fedâilu’s-sahâbe 12; Tirmizî, Birr 70; Fedâilu’l-ashâb 50; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVIII, 208; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, XXIII, 12; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s. 32.

³⁷⁹ Müslim, Fedâilu’s-sahâbe 12; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s. 32.

³⁸⁰ Müslim, Fedâilu’s-sahâbe 12.

³⁸¹ bk. İbn Abdilber, *a.g.e.*, I, 44; Zehebî, Muhammed, b. Ahmed, *Tarîhu İslâm* (es-Siretu’n-Nebeviyye), Beyrut 1987, I, 592.

³⁸² Buharî, Nikâh 4; Müslim, Rıda’ 13; Nesâî, Nikâh 1; İbn Mace, Züht 10; İbn Hibban, *a.g.e.*, IV, 10.

Peygamber'e³⁸³, gerek kendi çocuklarına³⁸⁴ hizmet ederek ev hanımı olma konusunda Sahabî kadınlara örnek olmuşlardır. Peygamber eşleri birbirlerine sevgi, saygı göstermişlerdir. Fakat bununla beraber onların arasında kıskançlık duygusunun vuku bulduğu da bir gerçektir.

A. HANIMLARI ARASINDAKİ KISKANÇLIK

Hz. Peygamber: "Kıskanç kadınlar, bu duyguya kapıldıklarında, vâdinin alt tarafıyla üst tarafını birbirinden ayıracak durumda değillerdir"³⁸⁵ buyurarak, kadınların kıskançlık duygusuna kapıldıklarında gayri iradi hareket edebileceklerine işaret etmiştir. Nitekim bu duygu Peygamber eşleri arasında da vuku bulmuş, hatta bir görüşe göre Hz. Peygamber'in hanımlarından bir ay ayrı yaşamasına, hanımlarının birbirine kıskanması sebep olmuştur.³⁸⁶ Eşler arasındaki kıskançlıkla ilgili rivayetlerin birçoğu Hz. Aişe'den nakledilmektedir. İlgili rivayetleri göz önünde bulundurdukta Hz. Aişe'nin Peygamber eşleri arasında en kiskancı olduğu anlaşılır. O, Peygamber eşlerinden en fazla kiskandığı hayatta olmadığı halde Hz. Hatice'dir. Nitekim, bir rivayette O: "Peygamber hanımlarından Hatice'ye kiskandığım kadar hiçbir kadına kıskanmadın."³⁸⁷ buyurmuştur. Hz. Aişe'nin Hz. Hatice'yi fazla kıskanmasının esas sebebi, Resûl-i Ekrem'n onu fazla anması olacak ki, O: "Bu yaşlı kadını niçin fazla anıyorsun, Allah sana ondan daha hayırlısını nasip

³⁸³ bk. Buhâri, Nikâh 107; Nesâî, İşretu'n-nisâ 4.

³⁸⁴ bk. Müslim, Zekât 14.

³⁸⁵ Heysemî, a.g.e., IV, 592; Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.54.

³⁸⁶ bk. Kurtubî, a.g.e., XIV, 162.

³⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVIII, 210; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, XXIII, 11.

etmedi mi?”³⁸⁸ diyerek Hz. Peygamber’e tepki göstermiştir. Hz. Peygamber onun bu tepkisinin yersiz olduğunu vurgulayarak: “Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Herkes benim Peygamberliğimi inkâr ederken o bana iman etti, herkes benim yalancı olduğumu iddia ederken o beni tasdik etti, kimse bana yardım etmezken o malını ve mülkünü benim emrime verdi. Ayrıca Allah bana ondan çocuklar nasip etti.”³⁸⁹ buyurmuştur. Aişe Abdurrahman Hz. Peygamberin Hatice’ye olan sevgisini biraz daha edebî üslupla şöyle anlatır: “Hz. Hatice’nin vefatından sonra bu eve başka zevceler de geldiler. Aralarında çocuğu olanlar, güzel olanlar ve mevki sahibi olanlar vardı. Ancak hiçbirisi Hatice’yi bu evdeki mevkiinden uzaklaştıramadığı gibi, sevgili zevcinin gönlünde taht kuran hatıraları derecesinde bir mevki de elde edemediler.”³⁹⁰ Hz. Aişe’nin kıskançlığına dair başka bir rivayette O, geceleyin Hz. Peygamber’in başka hanımlarının yanına gittiğini zannetmiş ve elini uzatınca onu ruku ve secde halinde görmüş ve: “Annem ve babam sana feda olsun, sen ne yapıyorsun, ben ne düşünüyorum.” diyerek kendisini kınamıştır.³⁹¹ Mezkur rivayetlere dayanarak Hz. Aişe’nin bu kadar kıskanç olmasının esas sebebini Hz. Peygamber’e olan sevgisinden kaynaklanmış olacağını söyleyebiliriz. Nitekim, onun, gerek Hz. Hatice hayatta olmadığı halde onu bu kadar fazla kıskanması gerekse Hz. Peygamber’in diğer hanımlarının yanına gitmesini düşünmesi bunun açıkça göstergesidir. Hz. Aişe birkaç hususta Hz. Peygamber’in diğer hanımlarından üstün olduğunu şöyle

³⁸⁸ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, XXIII, 13.

³⁸⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, XXIII, 13; Taberî, *es-Sımtu’s-semîn*, s.31; Şamî,, *a.g.e.*, s. 61.

³⁹⁰ Aişe Abdurrahman, *Terâcimu seyyidâti beyti’ñ-nübüvve*, Beyrut, ts., s.233.

³⁹¹ bk. Nesâî, *İşretu’n-nisâ* 4.

sıralar: “Hz. Peygamber benden başka hiçbir bakire kadınla evlenmedi, O’na vahiy benim evimde geliyordu, benim beraatım Kur’an ayetiyle ilan edildi, nikâhım kıyılmadan önce Cebrail iki defa O’na benim suretimde geldi, ben Cebrail’i gördüm, oysaki onu benden önce hiçbir kadın görmemiştir. Ben Hz. Peygamber için insanların en sevimlisi idim, benim nöbetimde vefat etti ve evimde defnedildi.”³⁹²

Hz. Peygamber’in hanımlarından kendisine en fazla kıskanılanlardan biri de Safiyye b. Huyey’dir. Daha önce değindiğimiz gibi Hz. Aişe ve Hz. Hafsa onu kıskanarak: “Sen bir Yahudi kızıydın” demişlerdir. Hz. Peygamber de: “Babam Musa, amcam Harun, kocam Muhammed deseydin ya”³⁹³ diyerek onu teselli etmiştir. Nitekim, yine bir sefer esnâsında Safiyye’nin devesi sakatlanır ve Hz. Peygamber Zeynep’e fazla devesinden birisini vermesini söyler. O da: “Ben mi bu Yahudi’ye deve vereceğim?” diye cevap verir. Hz. Peygamber “Bu Yahudi” sözüne göre Zeynep’e iki ay yaklaşmamıştır.³⁹⁴ Diğer bir rivayette ise Hz. Aişe ve Hz. Hafsa, Safiyye’nin binti Huyey’e: “Biz Resûl- Ekrem’in amcası kızlarıyız”³⁹⁵ diye üstünlük tasladıkları rivayet edilmektedir.

Zikredilen bütün rivayetler, Hz. Peygamber’in evinde kıskançlık sebebiyle bazı olumsuz tavırların sergilendiğini göstermektedir. Fakat Hz. Peygamber bütün bu olumsuz tavırlar karşısında usulüne uygun olarak hareket etmiş ve hanımlarının yanlışlarını gerek yüz mimikleriyle gerek onlardan belli bir müddet uzak durmakla telafi etmiş ve vurma gibi girişimde bulunmamıştır. Nitekim gerek

³⁹² bk. İbn Sa’d, *a.g.e.*, VIII, 65; Taberî, *es-Sımtu’semîn*, s. 83-84;

³⁹³ Tirmizî, *Kitâbu’l-menâkıb* 64; Vâkıdî, *a.g.e.*, II, 675; İbn Sa’d, *a.g.e.*, VIII, 127; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, IV, 1872.

³⁹⁴ Ebu Davud, *Sünnet* 4.

³⁹⁵ Tirmizî, *Kitâbu’l-menâkıb* 64.

hanımlarının gerekse diğer sahabelerin rivayetlerinde Hz. Peygamber'in, hanımlarına eliyle vurması konusunda herhangi bir hadis nakledilmemektedir. Hatta Hz. Aişe'den rivayet edilen hadisler içerisinde: "Hz. Peygamber eliyle ne bir hizmetçisine ne de bir hanımına vurmuştur"³⁹⁶ hadisi çok zikredilen rivayetler arasındadır.³⁹⁷

B. HANIMLARI ARASINDAKİ SEVGİ, SAYGI VE DAYANIŞMA

Hız. Peygamber ümmetinin erkeklerine örnek olduğu gibi Peygamber eşler de hanımlara birer örnek olmuştur. Nitekim, onlar ailede ev hanımlarının yapması gereken işleri yapıyor ve Peygamber hanımları olmalarına rağmen bir ayrıcalık yaşamıyorlardı. Bilakis, sahabe hanımlarının sahip oldukları dünyalığa sahip olamamışlardır. Hz. Peygamber'in hanımları yemekleri kendileri pişirirdi. Hz. Aişe'nin belirttiğine göre Peygamber eşlerinden en iyi yemek yapan Hz. Safiyye idi. O: "Safiyye gibi yemek pişiren görmedim."³⁹⁸ diyerek bu gerçeği ifade etmektedir. Hatta onun pişirdiği bir yemek bir defasında Hz. Aişe'nin şaşkınlığına sebep olmuş ve elindeki yemek tabağı düşüp kırılmıştır.³⁹⁹ Eşleri Hz. Peygamberle birlikte hoş bir aile havası oluşturuyorlardı. Bir sohbet esnasında Hz. Peygamber: "sizin bana en çabuk kavuşacak olanınız, kolu en uzun olanınızdır." buyurdu. Hz. Aişe: "Artık kadınlar hangisinin kolunun uzun olduğunu ölçüyorlardı. Kolu uzun olanımız da Zeynep idi. Çünkü Zeynep eliyle çalışır, sadaka verirdi."⁴⁰⁰ buyurarak geçim sıkıntısına maruz kaldıkları

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., XVII, 212.

³⁹⁷ Bu konuda Hz. Aişe'nin müsnedine bk.: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 204-XVIII, 216.

³⁹⁸ Ebu Davud, *İcâre* 55.

³⁹⁹ Ebu Davud, *İcâre* 55.

⁴⁰⁰ Müslim, *Fedâilu's-sahabe* 17.

halde Peygamber eşinin sadaka verdiğini dile getirmektedir. Her ne kadar kıskançlık sebebiyle birbirine karşı olumsuz tavırlar sergilemişlerse de, onlar arasında sevgi ve saygı her zaman mevcut olmuştur. Buna, birbiri hakkında söyledikleri sözleri göz önünde bulundurdukta şahit olmaktayız. Nitekim, Hz. Ümmü Habibe vefatı esnasında Hz. Aişe'yi yanına çağırması ve ona: "Aramızda, kumalar arasında kaçınılmaz olan şeyler geçti. Allah bu vuku bulan olaylar için hem sena hem de be'na mağfiret etsin." Bunun üzerine Hz. Aişe ona hakkını helal etmiş ve mağfiret dileğinde bulunmuştur.⁴⁰¹

Hz. Peygamber İfk olayında Hz. Aişe konusunda Zeyneb binti Cahş'a sorar. O da: "Allah'a yemin ederim ki ben Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem." diye cevap vermiştir.⁴⁰² Hz. Aişe seneler sonra bu hadiseyi hatırlayarak: "Zeynep benimle rekabet eden bir kadındı. Fakat takvası sebebiyle Allah onu (iftiracılara katılmaktan) korudu.⁴⁰³ Ben ondan dini konusunda daha hassas bir kadına rastlamadım, O doğru sözlü, emanete sadık birisi idi."⁴⁰⁴ buyurarak ona olan sevgisini dile getirmiştir. Daha önce de değindiğimiz gibi Peygamber eşleri arasında vuku bulan kıskançlıkların odak noktası Hz. Aişe idi. Fakat Peygamber eşlerini öven de yine Hz. Aişe olmuştur. Nitekim, bir diğer rivayette O: "Ben Sevda binti Zem'a'dan daha ziyade yerinde olmak istediğim bir kadın görmedim. O, yaşlanınca: "Resûl-i Ekrem'den olan gününü Aişe'ye verdim"⁴⁰⁵ buyurmuştur. Sonuç olarak, Peygamber eşleri, katlanmış oldukları geçim sıkıntısına rağmen kumalar arasında kaçınılmaz olan

⁴⁰¹ Taberî, *es-Sımtu's-semîn*, s.116.

⁴⁰² bk. Buharî, Şehâdet 15.

⁴⁰³ Buharî, Şehâdet 15.

⁴⁰⁴ İbn Kesîr, İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1982, IV, 148.

⁴⁰⁵ Müslim, Rıdâ' 14.

kıskançlık olaylarının yanı sıra gerek Hz. Peygamber'e gerekse birbirine sevgi ve saygı göstermiş ve vahyin nazil olduğu evde mutlu olmuşlardır.

SONUÇ

Hız. Peygamber hem Allah elçisi hem de insanlardan biridir. Diğer insanlar gibi evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Fakat O'nun eşleri sahabe kadınlarından farklı bir statüye sahip olmuş ve diğer kadınların sahip oldukları dünya ziynetlerine sahip olamamışlardır. Hanımları, Resûl-i Ekrem vefat edene kadar ailesinin iki gün ardarda buğday ekmeğinden karnı doymadığını ifade ederek katlanmış oldukları sıkıntıları dile getirmektedirler. Fakat çekmiş oldukları sıkıntıların yanı sıra onlar Hız. Peygamber'in ailesinde mutlu bir hayat yaşamışlardır. Hız. Peygamber fark gözetmeksizin bütün hanımlarına eşit muamelede bulunmuş ve hiçbir hukuki konuda bir hanımını diğerine üstün tutmamıştır. O, devamlı hanımlarına karşı sevgiyi pekiştirici davranışlar sergilemiştir. Nitekim, insanlarda fitri olan oynama ve şakalaşma gibi hususiyetleri aileye yansıtan Resûl-i Ekrem bu konuda da hanımlarını bir birinden üstün tutmamakla samimi bir aile havasının oluşmasını sağlamıştır. O, mezkur davranışların yanı sıra bazen hanımlarıyla birlikte eğlenceli oyunlar seyretmiş ve hanımlarından Hız. Aişe ile birkaç defa koşu yarışmasına iştirak etmiştir. Hız. Peygamber Allah Elçisi olmasına rağmen, ailede kendi hanımlarının hizmetinde bulunmuş ve koyununu sağmış, elbisesini dikmiş, ayakkabısını tamir etmiş ve özel işlerini hanımlarına yaptırmamış ve onları evde birer hizmetçi olarak telakki etmemiştir.

Peygamber hanımlarının sayıca fazla olmasını dikkate alınca onlar arasındaki kıskançlık olaylarının tabii telakki edilmesi zarureti doğar. Bu nedenle Hız. Peygamber, hanımlarının kıskançlık duygusunun tesiriyle yapmış oldukları hareketleri müsamaha ile

karşılarnış ve üzüntüsünü sadece yüz mimikleriyle ifade ederek herhangi kırıcı bir söz söylemeye kalkışmamıştır.

Hız. Peygamber'in aile reisi olarak en çok önem verdiği hususlardan biri de aile fertleriyle sohbetler. O, hanımlarının her türlü problemleriyle ilgilenmiş ve teselli mahiyetindeki sohbetleriyle beraber bazen ibretli kıssalar anlatarak ailevi münasebetler konusunda mesajlar vermiştir. Hız. Peygamber önemli konularda gerek ashabıyla gerek hanımlarıyla istişare etmiş ve İslâm'ın başka alanlarda olduğu gibi bu alanda da kadınla erkeğe eşit hitap ettiğini vurgulamıştır. Nitekim, O yalnız ailevi meselelerde değil aynı zamanda bütün müslümanları ilgilendiren önemi haiz konularda hanımlarıyla istişare etmiş ve onların görüşlerine itibar etmiştir.

Hız. Peygamber hanımlarının ilim öğrenmesine de büyük önem vermiş ve okuma yazma bilen kadınlara başvurarak kendi hanımlarının bilgili olmasını sağlamıştır. Nitekim, Peygamber eşlerinin yalnız hanımlarla ilgili konularda değil İslâm'ın birçok meseleleri konusunda görüş belirtmeleri bunun açık göstergesidir. Özellikle Hız. Aişe ilmiyle temayüz etmiş ve ashabın ileri gelenleri ihtilaf ettikleri konularda onun bilgisine müracaat etmişlerdir. Hız. Peygamber, ailevi ilişkileri kendi ailesiyle sınırlı tutmamış ve gerek kendi akrabalarına gerekse eşlerinin akraba ve arkadaşlarına da ikramda bulunmuştur.

Hız. Peygamber'in ailevi münasebetleriyle ilgili, hanımlarının rivayetlerini göz önünde bulundurarak, O'nun aile içi ilişkilerinin nakli konusunda hanımlarına tam yetki tanıdığı sonucuna varıyoruz. Mezkur rivayetlerin de işaret ettiği üzere Peygamber ailesinde ahlak ve adabın aşılmadığı, fakat bazı huzursuzlukların da vuku bulduğu bir gerçektir. Peygamber hanımları değişik kültür ve gelenekte yetişmelerine rağmen, onlar Hız. Peygamber'in evinde ilim almış ve

sahabe kadınlara örnek olmuşlardır. Yalnız Peygamber eşlerinin rivayeti değil bu konuda nakledilmiş bütün hadisleri dikkate alarak gerek karı koca gerekse ebeveyn ocuk münasebetlerini daha geniş bir şekilde ele almak mümkündür, fakat bu boyutta bir çalışma yüksek lisans tezinin hudutlarını aşacağı için biz çalışmamızı Peygamber eşlerinin rivayetleriyle sınırlı tuttuk.

ÖZET

Aile hem fert hem de toplum açısından önemli bir müessesedir. Tarih boyunca bütün Semavî Dinler bu müessesenin korunması hususunda insanları ikaz etmekle kalmamış, aynı zamanda onun sağlıklı bir şekilde devam etmesi için bazı kurallar koymuşlardır. Bu çalışmada, giriş kısmında Yahudilik ve Hıristiyanlığın bu konudaki görüşleri genel olarak aktarılmaya çalışıldı. Birinci bölümde ise İslâm'ın eşlere yüklemiş olduğu sorumlulukların yanı sıra çocukların da ebeveyne karşı hak ve sorumlulukları sıralandı. İkinci bölümde Ümmehâtu'l-mü'minin'in rivayetleri esas alınarak Hz. Peygamber'in bir aile reisi olarak, pratikte uygulamış olduğu ailevî münasebetleri tespit edilmeğe çalışıldı. O'nun samimi bir aile havasının oluşması için baş vurduğu yöntemler sıralandı ve hanımlarına karşı sergilemiş olduğu davranışlarla, bizzat kendisi İslâm'ın kadınları evde birer hizmetçi olarak telakki etmediğini göstermiş oldu. Hz. Peygamber'in ailesinde ahlak kurallarına riayet edildiği, O'nun hanımlarına aile içi münasebetlerin ihtiyaç duyulduğunda ve örnek olması için aile dışına aktarılması hususunda yetki tanıdığı ve hanımlarının da gerek hanımların özel durumları gerek ailevî ilişkiler alanında sahabe kadınlarının danışmanı konumunda oldukları sonucuna varıldı.

ABSTRACT

The family is an important institution on the individual and social levels. Throughout history all heavenly religions ordered protecting this institution while at the same time they put rules to maintain strong relations within the family. The introduction of this thesis, presents the Jewish and the Christian wives on the family life. The first chapter explains the responsibilities of husband and wife towards each other and towards children and the responsibilities of children towards their parents. The second chapter explains the Prophet's relationship with his family as a leader of the family, by deriving from the narratives coming from the wives of the Prophet. He established a loving family. By this way he has shown that Islam does not regard women as maidservants. It was concluded that all ethical rules have been put into practice in the Prophet's family and he gave them permission for converting narratives regarding his family life to other companions of the Prophet, especially the women companions. His wives served as advisers both on the subject of women's private life and on the family life.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMED b. Hanbel, *el-Müsned*, Kahire 1995.
- AHMED Ferec, *el-Üsra fî dav'i'l-kur'ân ve's-sünne*, Kahire 1989.
- AHMED Ferrac Hüseyin, *Ahkâmu'l-üsre fî'l-islâm*, Beyrut 1991
- AİŞE Abdurrahman Binti eş-Şati', *Terâcimu seyyidâti beyti'n-nübüvve*, Beyrut ts.
- ANA BRITANICA, "Aile" mad., İstanbul 1987, I, 228-230.
- ASİFE, Ünal, *Yahudilik'te, Hristiyanlık'ta ve İslâm'da Evlilik*, Ankara 1998.
- ASLANTÜRK, Zeki, Amman, Tayfun, *Sosyoloji*, İstanbul 1999.
- AYDIN, Mehmet Akif, "Aile" mad., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1989.
- AZÎMÂBÂDÎ, Muhammed b. Emir, *Avnu'l-ma'bûd*, Medine 1968, I-XIII.
- BELAZÛRÎ, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-büldân*, Kahire 1901.
- *Ensâbu'eşrâf*, Kahire 1959.
- BEYHÂKÎ, Ahmed b. el-Hüseyin, *es-Sünenü's-sağîr*, Beyrut 1992.
- BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahîh*, İstanbul 1979.
- *el-Edebü'l-müfred*, Beyrut 1985, Âlemü'l-Kütüb.
- CANAN İbrahim, "Aile Reisi ve Baba Olarak Hz. Peygamber", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul ts.
- "İslâm'da Aile Terbiyesi", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*, İstanbul 1996.
- *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1990.
- CEZÎRÎ, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*, Beyrut 1972.

ÇAVIŞ Abdulaziz, *Anglikan Kilisesine Cevap*, Ankara 1974, cev.

Mehmet Akif Ersoy.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, Beyrut 1988.

DOĞANAY Ekrem, *İslâm'da Talakın Hükümü ve Hikmetleri*, İstanbul 1974.

DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1974.

EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Cidde 1998.

EBU YA'LÂ, Ahmed b. Ali el-Mevsîlî, *el-Müsned*, Dimaşk 1986.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts.

GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, cev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul 1974.

GUSTAV Mensching, *Dini Sosyoloji*, çev. Mehmed Aydın, Konya 1994.

HÂKÎM, Muhammed b. Abdullah en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, Haydarabat 1915.

HALEBÎ, İbrahim b. Muhammed, *Mülteka'l-ebhûr*, İstanbul 1884.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993.

----- *İslâm'a Giriş*, çev. Salih Tuğ, Ankara 1965.

HARMAN, Ömer Faruk, "Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri", Aile Yazıları Ankara 1991.

HATİB, Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut ts.

HEYSEMÎ, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-zevâid ve menb'au'l-fevâid*, Beyrut 1994.

HİNDÎ, Ali b. Abdulmelik, *Kenzü'l-ümmâl fi süneni'l-akvâl ve'l-efâl*, Beyrut 1985.

İBN ABDİLBER, Yusuf b. Abdullah el-Kurtûbî, *el-İsti'âb fi m'arifeti'l-ashâb*, Kahire ts.

- İBNÜ'L-ESİR, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Kahire ts.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethü'l-bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire 1987.
- el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe, Bağdat 1909.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed, *el-Muhallâ*, Kahire ts.
- İBN HİBBÂN, Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî, *Sahihu İbn Hibbân*, Beyrut 1984.
- İBN KAYYİM, Muhamed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*, Beyrut 1981.
- İBNÜ'L-KESİR, İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1981.
- Tefsîrü'l-kur'ânî'l-azîm, Kahire ts.
- İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *'Uyûnu'l-ahbâr*, Beyrut 1986.
- İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Süneni İbn Mace*, Beyrut 1986.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrîm, *Lisânu'l-arab*, Beyrut 1994.
- İBN SA'D, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1968.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali, *el-Vefâ bi ehvâli'l-Mustafâ*, Beyrut 1966.
- İBNÜ'L-HÜMÂM, Muhammed b. Abdulvâhid, *Fethü'l-kadîr*, y.y., 1970.
- İLYAS Ba-Yunus, *İslâm Sosyolojisi*, cev. Ridvan Kaya, İstanbul 1986.
- KÂBİSÎ, Ali b. Muhammed, *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, çev. Süleyman Ateş, Hıfzurrahman R. Öymen, Ankara 1996.
- KADI İYÂZ, İyâz b. Musa, *İkmâlü'l-Mu'lîm bi fevâidi Müslim*, y.y., 1998
- KANDEMİR, Yaşar, "Hanımların Dilinden Hz. Peygamber", Hz. *Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul ts.

- KÂSÂNÎ, Ebu Bekr b. Mes'ud, *Bedâiu's-sanai' fi tertîbi's-şerâi'*, Beyrut 1982.
- KETTÂNÎ, Abdulhay b. Abdulkebir, *et-Terâtîbü'l-idâriyye*, Beyrut 1962.
- KEVSER Kamil Ali, Salih Ögüt, "Çok Evlilik" mad. Diyanet İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.
- MAHMUD Esad Seydişehrî, *Târih-i Din-i İslâm*, İstanbul 1983.
- MERĞİNÂNÎ, Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, Beyrut, ts.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kurân*, çev. Muhammed Han Kayânî ve tercüme kurulu, İstanbul 1997.
- MEVSÎLÎ, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtar*, Beyrut 1988.
- MUHÎBUDDÎN et-Taberî, Ahmed b. Abdullah, *es-Sımtu's-semîn fi menâkibi ümmehâti'l-mü'minîn*, Beyrut 1997
- MÜNÂVÎ, Muhammed Abdurrauf, *Feyzü'l-kadîr Şerhu'l-camii's-sağîr*, Beyrut 1938.
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Kahire 1955.
- NEBHAN Saran, "Aile Hayatı ve Toplum" , Aile Yazıları, Ankara 1991.
- NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail, *el-Fütûhu'l-kebîr fi zammi'z-ziyâde ile'l-Câmii's-Sağîr*, Beyrut ts.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut 1991.
- NEVEVÎ, Yahya b. Şeref, *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Beyrut 1929.
- ÖRS Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, İstanbul 1966.
- SAN'ÂNÎ, Ebu Bekr Abdurrezzak b. Hemmâm, *el-Müsannef*, Beyrut 1983.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, İstanbul 1983.

- ŞAMÎ, Muhammed b. Yusuf, *Ezvâcu'n-Nebî*, Dimaşk 1992.
- Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd, Kahire 1997.
- ŞEBNEM, Gülfidan, "*İngiltere'de Aile*", Aile Politikaları, Ankara 1991.
- ŞELEBÎ, Ahmed, *Mükârenetü'l-edyân, el-Yahûdiyye*, Kahire 1984.
- *Mükârenetü'l-edyân, el-İslâm*, Kahire 1984.
- *Mükârnetü'l-edyân, el-Mesîhiyye*, Kahire 1984.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Neylû'l-evtâr Şerhu münteka'l-ahbâr*, Kahire 1871.
- TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu's-sâğîr*, Beyrut 1985.
- *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Beyrut ts.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut 1986.
- TAHAVÎ, Ahmed b. Muhammed el-Ezdî, *Şerhu Meânî'l-âsâr*, Kahire 1968.
- TEBRÎZÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Mişkâtü'l-mesâbih*, Dimaşk 1961.
- TEKELÎ Şirin, "*Çağdaş Evliliğin Ortaçağ Kökenleri*", Aile Yazıları, Ankara 1991.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *el-Camiu's-sahîh*, y.y., 1978.
- TÜMER Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.
- TOPALOĞLU, Bekir, *İslâm'da Kadın*, İstanbul 1997.
- TOZDUMAN, Aysel Zeynep, *İslâm'da Kadın Hakları*, Ankara ts.
- VÂKIDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-meğâzî*, Beyrut 1984.
- YENİÇERÎ, Celal, "Hz. Peygamber Ailesinin Geliri, Geçimi ve Bıraktığı Miras", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İstanbul, ts.
- YAVUZ, Fikri, *el-Edebü'l-müfred Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1974.
- YILMAZ, Musa Kazım, "*İslâmî Aile*", *İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, y.y., ts.

ZÂHİDÜ'L-KEVSERÎ, Muhammed Zahid b. el-Hasan, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Humus 1968.

ZEMAHŞERÎ, Carullah Muhammed b.Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûnu'l-ekâvil fî vücûhu't-te'vîl*, Beyrut, ts.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.

